

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi Intézet

A két- vagy többnyelvűség speciális (színházi) közegben

Témavezető:
Dr. Nyirkos István
Professzor emeritus

Készítette:
Lezó Nóra
V. évfolyam, magyar

Debrecen, 2010

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	3
A kétnyelvűségről	4
A kétnyelvűség meghatározása.....	4
A kétnyelvűség típusai	7
A kétnyelvűség társadalmi megközelítéséről	10
A nyelvválasztás	12
Diglosszia	13
Nyelvcseré, nyelvvesztés, nyelvhalál	15
A gyermeknyelv-elsajátítás a kétnyelvűség szempontjából	17
II. A vizsgálatról	22
A vizsgálat célja	22
A vizsgálat alanyai	23
A vizsgálat módszere.....	24
A vizsgálat eredménye	35
III. Összegzés	45
IV. Mellékletek.....	40
1. táblázat	40
2. táblázat	41
3. táblázat	42
Kérdőív	43
V. Irodalom	44

Bevezetés

„*Ahány nyelvet beszélsz, annyi ember vagy.*” Ezzel az idézettel kezdeném a szakdolgozatomat, melynek témájaként a Kárpátalján élő, Magyarországon dolgozó magyarok magyar nyelv-használatának vizsgálatát választottam. Azért esett a választásom erre a témára, mert élnek ilyen emberek a környezetemben és kíváncsi voltam arra, hogyan használják a nyelvet, illetve milyen módon nyilvánul meg esetükben a kétnyelvűség. Kárpátalján ugyanis sokféle nemzet él egymás mellett, ebből adódóan különböző nyelveket használnak; érthető tehát, hogy nem ritka arrafelé többnyelvűség. Ráadásul Ukrajnában az 1989-es ukrán nyelvtörvény lefogatása óta hivatalos nyelv az ukrán, viszont kevesen beszélik anyanyelvükként, sokkal inkább a magyar nyelv dominál, illetve az orosz. Több nyelv együttes, egyidejű használata esetén törvényszerű, hogy egyik a másikra hatással lesz. A magyar nemzetiség Kárpátalja déli részén, a magyar határhoz közel; e területen belül is négy járásban: a nagyszőlősi, az ungvári, a munkácsi és a beregszászi járásban alkot többséget. Az általam megkérdezett alanyok Beregszászban élnek; a város közel fele magyar nemzetiségű (a lakosság 48,1%-a). A szakdolgozat első részében a kétnyelvűségről adok bemutatást (a teljesség igénye nélkül), a második részben pedig egy vizsgálatot mutatok be, amelyben Beregszászon élő, egyben Magyarországon dolgozó magyarok nyelvhasználatával kapcsolatban végeztem.

Itt szeretnék köszönetet mondani a *Debreceni Csokonai Színház* művészeinek: *Sziics Nellinek, Trill Zsoltnak, Varga Józsefnek, Tóth Lászlónak, Hlebnyikova Natasa és Kozma András* tolmácsoknak, valamint a *Beregszászi Illyés Gyula Magyar Színház* művészeinek: *Gál Natáliának, Béres Ildikónak, Orosz Évának, Vas Magdolnának, Orosz Melindának, Kristán Attilának*, hogy önzetlen segítségükkel hozzájárultak ahhoz, hogy a szakdolgozatom elkészülhessen.

I. A kétnyelvűségről:

A kétnyelvűség meghatározása

Szakedolgozatom első részében a kétnyelvűségről szólok. A téma rendkívül szerteágazó és sokrétű, aligha lenne lehetőség minden részletére kiterjedni, ezért a kifejtés a teljesség igénye nélkül készült.

Először is azt kell leszögeznünk, hogy mit nevezünk kétnyelvűségnek? Ki számít kétnyelvűnek? Nos, a kétnyelvűség definíciója tág határok között mozog; egységes, a jelenség minden vonását magába foglaló meghatározása azonban egyelőre nincs. Ha csak a szóból indulunk ki, azt mondhatjuk, hogy azt nevezzük kétnyelvűnek, aki két nyelven beszél. Ez azonban túlságosan általános kijelentés, a lényegét nem fedi le teljesen. Az, hogy az egyén milyen „nyelvű”, már magában hordozza azt a sajátosságot, hogy az adott nyelvnek nem csupán beszélője, hanem a nyelvvel járó egyéb jellemzőkkel is rendelkezik, mint pl. az adott nyelvhez tartozó nemzet/nép szokásai, hagyományai, stb. A meghatározásnak magába kell foglalnia azt a tényt is, hogy a nyelveket beszélő egyén a mindennapi nyelvhasználat szintjén folyékonyan beszél, fennakadás nélkül érti azokat a nyelveket, amelyek okán kétnyelvűnek nevezik. Ez a tudásszint elsajátítható spontán módon: két különböző anyanyelvű szülő esetén a gyermek mindkét nyelvet elsajátítja, használja és megérti, tehát kétnyelvű lesz; ha az egyén huzamosabb időt tölt idegen nyelvű közegben, az ott használt nyelvet elsajátítja, a részévé válik; ez esetben is fennáll a kétnyelvűség ténye. A nyelveket azonban (az anyanyelvünkön kívül) nem mindig spontán módon sajátítjuk el: az idegen nyelveket megtanuljuk (pl. iskolai oktatás keretein belül), tehát rendszerbe foglalva lesz meg bennünk a nyelvtudás. Ez utóbbi esetén is érvényesek a fentebb elmondottak: a megtanult nyelvet a beszélője tudja használni, meg is érti. Ám mégis van különbség a megtanult nyelv és a spontán nyelvsajátítás között: előbbi esetén intézményesített rendszerben tanuljuk meg az adott nyelvet, utóbbi belénk ivódik mindenfajta szándékos tanulási aktus nélkül. Ennek tekintetében különbséget kell tenni kétnyelvű és kétnyelvű között: aki csupán iskolai keretek között találkozott az adott nyelvvel és ugyan magas szintű lexikai-grammatikai ismerettel rendelkezik az adott nyelvet illetően, ugyanúgy nevezhető-e kétnyelvűnek, mint az az egyén, aki gyermekkorában, spontán : sajátítja el a mások nyelvet? Közel sem biztos ugyanis, hogy a mindennapi életbe

rendszerességgel és gyakorisággal használja a beszélő az iskolában megtanult nyelvet¹. Míg aki spontán módon sajátítja el (akár különböző anyanyelvű szülők, akár idegen nyelvi közeg hatására) a másik nyelvet, sokkal valószínűbb, hogy a részévé válik mindkét nyelv, noha az közel sem biztos, hogy ez a beszélő pontos magyarázatot tud adni pl. egy nyelvtani szabályra², ami viszont lehetséges annál a beszélőnél, aki iskolarendszerben tanulta a nyelvet. Ez persze nem azt jelenti, hogy minőségbeli különbség lenne a két kétnyelvű között, csupán mások a nyelvhasználati, illetve a nyelvtudás alkalmazásának körülményei. Nagyon fontos továbbá a nyelvi közeg, amely körülvézi a beszélőt. Ez nemcsak térre vonatkozik, hanem emberekre is: egy olyan közegben, ahol csak egy nyelvet beszélnek, nem valószínű, hogy kétnyelvűség alakulna ki bárkinél is, illetve aki két nyelvet sajátított el, de a másik nyelvet nem tudja alkalmazni beszélgetőtárs híján, szintén nem jut érvényre a kétnyelvűsége. Ez a hatás fordítva is működik: idegen nyelvi közegben, ahol más nyelvet beszélnek, mint az illető anyanyelve, akkor spontán módon elsajátítja az adott nyelvet, illetve aki ismeri az adott közeg nyelvét is, érvényre juttathatja nyelvismeretét. Számos példát lehet felsorolni arra vonatkozólag, milyen körülmények játszanak közre abban, hogy valaki két nyelvet használ, illetve milyen szituációk játszanak közre, vagy éppen tesznek szükségessé két nyelv használatát. Ilyen pl. az emigránsok, a tolmácsok, a szakfordítók, vagy akik olyan államban élnek, ahol több nyelvet is használnak (mint pl. Belgium vagy Ukrajna). Ezzel elérkeztünk ahhoz a ponthoz, hogy valójában kit lehet kétnyelvűnek tekinteni, azaz mennyire kell ismernie a beszélőnek a nyelveket ahhoz, hogy kétnyelvűnek lehessen tekinteni. Az bizonyos, hogy a kétnyelvűséghez két nyelv kapcsolata szükséges (lehet természetesen több nyelv is, de általában két nyelv a gyakori). A szakirodalmak leszögezik: a kétnyelvűség nem egyenlő az „egy nyelv+egy nyelv egy emberben” elmélettel. Mivel az emberek közösségeket alkotnak, közösségben élnek, tehát közösségi kétnyelvűségről is beszélhetünk az egyéni kétnyelvűség mellett. Kétnyelvű beszélőközösségnek tekinthető az a közösség is, amelyben a beszélők két különböző nyelvet használnak a mindennapi beszéd során. Az közösségi kétnyelvűség esetén a csoportok érintkezése a kiindulópont, BARTHA szerint „az azonos területen élő különböző nyelvi csoportok különböző jellegű és kiterjedtségű kapcsolataik révén kapcsolatba kerülnek egymással.” (BARTHA; 1999) A közösségi élet meghatározó szereppel bír minden egyén életében, éppen ezért a közösségi kétnyelvűség fontos szereppel bír, főleg abban az esetben, ha az egyén anyanyelve esik bele abba a csoportba, amely közösséget alkot egy másik nyelv

¹ Ez alatt azt értem, hogy nem biztos, hogy van lehetősége anyanyelvű beszélővel kommunikálni.

² Egy példa: a magyar anyanyelvűek sem tudják megmagyarázni a felszólító mód képzéseit, mégis helyes használják.

mellett. Nem létezik olyan nyelv, amely ne hordozná magában más nyelvek elemeit. A kétnyelvűség tehát nyelvi univerzálé és egy természetes állapot. Ugyancsak BARTHA fogalmazza meg azt is, hogy a közösségi kétnyelvűség szociolingvisztikai kategória, nem pedig a kétnyelvűség egyik típusa. Azért is érvényes ez a megállapítás, mert a kétnyelvűséget az adott nyelvi közeg társadalmi-kulturális tényezőivel együtt kell vizsgálni. A kétnyelvűség tehát interdiszciplinális fogalom.

Az egyéni kétnyelvűség meghatározása meglehetősen összetett és szerteágazó; éppen azért, mert itt lehet leginkább tetten érni a kétnyelvűség meghatározásának nehézségeit. Az egyéni nyelvhasználat ugyanis – ahogyan a neve is mutatja – egyéni, ezért nehéz mindent átfogó értelmezést adni vagy olyan definíciót alkotni rá, amely teljes mértékben lefedi a valóságot, hiszen a nyelvet mindenki használja, de mindenki másként; több nyelv esetén ez hatványozottan igaz. SKUTTNAB-KANGAS (1989, idézi LESZNYÁK, 1996) szerint a kétnyelvűséget négy csoportba lehet osztani aszerint, hogy a két nyelv elsajátítása mikor történt (nyelvsajátítás ideje), milyen a sorrend, a nyelvtudás szintje, milyen a nyelvhasználat jellegzetessége vagy hogy indentitás szempontjából meghatározó-e. Egy megközelítés szerint kétnyelvű az, aki két különböző nyelvet anyanyelvi szinten beszél és használ, ezt nevezte BLOOMFIELD „valódi kétnyelvűség”-nek. A másik megközelítés azonban azt mondja, az is kétnyelvű, aki nem beszél ugyan a másik nyelvet, viszont megérti azt. Ezt nevezte DIEBOLD „minimális kétnyelvűség”-nek. Ezen az elven haladva viszont minden ember kétnyelvű lenne. A két különböző meghatározás természetesen nagyon végletes; megoldás valahol középen van. A múlt század '60-as éveiben többen is (MACNAMARA (1967), MACKEY (1968), idézi BARTHA, 1999) megállapították, hogy kétnyelvű az, aki váltakozva használ két nyelvet, illetve utaltak a kétnyelvűség kontinuum jellegré, mert szerintük aki a négy alapvető nyelvi készség közül (írás, olvasás, megértés, beszéd) képes az egyikre egy másik nyelven, az már kétnyelvű. BARTHA megfogalmazása szerint „a mindennapi érintkezései során két vagy több nyelvet kommunikatív, szociokulturális szükségleteinek megfelelően rendszeresen használ.” (BARTHA, 1999). A lényeg tehát rendszerességben és a szükségszerűségben van. Ha ugyanis az egyik nyelv nincs meg a mindennapi használatban, a beszélője nem alkalmazza, vagy csak nagyon ritkán, előfordulhat, hogy elfelejti azt. Ez persze nem azt jelenti, hogy soha többé nem fog tudni megnyilvánulni a kérdéses nyelven és semmire sem fog emlékezni, de az biztosra vehető, hogy nehezebben fogja tudni újra használni, ha szüksége lesz rá. E sorok írója a német nyelvvel kapcsolatban mondhatja el ezt: ha elfogadjuk azt a megállapítást, hogy az al nyelvi készségek birtokában kétnyelvűnek nevezhetjük a beszélőt, velem is ez történt. tagozatos gimnáziumba jártam, érettségi óta nem beszéltem németül, néhány szón

sem mire sem emlékszem, bár írni és olvasni tudok németül, ha német nyelvű közösségben tartózkodnék huzamosabb ideig, biztosan megérteném és használni is tudnám a nyelvet, de az én olvasatomban ez nem egyenlő a kétnyelvűséggel éppen azért, mert a szükségszerűség és a rendszeresség hiányoznak jelenleg. A szakirodalom ismeri az ún. *alvó kétnyelvűség* (dormant bilingualism) fogalmát, ami azt jelenti, hogy az egyik nyelv átmenetileg háttérbe szorul a másikkal szemben. Az egyik nyelv ezért értelemszerűen domináns lesz a másikkal szemben. A nyelvi rendszer tárolódik a hosszú távú memóriában, de a beszéd előállítás pillanatában nem játszik szerepet (nincs hatással az alvó nyelv az aktuális nyelvhasználatra). A kétnyelvűség ezen típusa akkor jön létre, ha az egykor elsajátított nyelvet már egy ideje nem használja a beszélője. Tipikusan akkor jön elő ez a jelenség, ha valaki iskolai keretek között tanult egy nyelvet, amit azóta sem használ, illetve akkor, ha valaki emigrál. Ebben az esetben az anyanyelv van ebben az alvó fázisban, ami könnyebben visszatér, mint egy másik, később megtanult nyelv.

A kétnyelvűség típusai

A kétnyelvűség kategorizálása részben definíciójának sokszínűségéből adódik, részben pedig attól függ, mely tudomány felől közelítjük meg. Természetesen itt sem lehet éles határvonalat húzni; előfordulnak átfedések. A különböző irodalmak viszont nagyjából azonos típusokba sorolják a kétnyelvűeket. Ezt szeretném most bemutatni.

a) Nyelvelsajátítás ideje szerint:

- gyermekkori vagy korai kétnyelvűség. Ezen belül megkülönböztethetünk szimultán (lingvizmus) és egymás utáni (glottizmus) kétnyelvűséget. Előbbi esetén a két nyelv elsajátítása párhuzamosan, utóbbi esetén pedig később kezdődik a másik nyelv elsajátítása
- serdülőkori kétnyelvűség
- felnőttkori kétnyelvűség

b) Kompetencia szerint

- szinmetrikus, kiegyensúlyozott vagy balansz. Ez azt jelenti mindkét nyelvet egyformán beszéli.

- egyenlőtlen, aszimetrikus vagy domináns: a két nyelv ismerete különböző szintű a nyelvi kompetencia nagyobb az egyik nyelvben, mint a másikban
- c) A nyelvtudás szintje szerint
- teljes vagy perfekt. Ez az életkornak megfelelő tudást jelenti mindkét nyelven
  - nem teljes vagy részleges. Az előbbinél alacsonyabb szintű tudás valamelyik nyelven
- d) Eredete szerint
- természetes vagy spontán. A beszélő természetes körülmények között sajátítja el a második nyelvet, nyelvtanulás nélkül
  - önkéntes. Ekkor a beszélő önként tanulja meg a második nyelvet
  - elrendelt. A nyelvtanulás intézményesített keretek között zajlik.
- e) Az agyi reprezentáció szerint
- koordinált. A két nyelv párhuzamosan áll össze; a beszélő bármikor képes használni akármelyiket
  - összetett. Bizonyos szavak csak az egyik nyelven, mások csak a másik nyelven vannak meg
- f) Az azonosságtudat szempontjából
- kétnyelvű és kétkultúrájú
  - egyik kultúra mellett
  - bizonytalan
  - sem egyik, sem másik kultúra nincs előtérben
- g) Kiterjedése szerint
- egyoldalú (unilaterális). Csak az egyik közösség fogadja el a másik nyelvét
  - kétoldalú (bilaterális). Mindkét közösség kölcsönösen elfogadja egymás nyelvét.
- h) Jog és gyakorlat összefüggése szerint
- de facto. A kétnyelvűség tény, de nincs jogilag rögzítve a társadalomban
  - de jure. A kétnyelvűség rögzítve van a társadalomban.
- i) Hatékonyság szerint

- cselekvő, aktív vagy produktív. A beszélő a másik nyelven is zökkenőmentesen kommunikál, ír, olvas.
  - befogadó, passzív vagy receptív. A második nyelven nincsenek megértési problémák, de közlési, kifejezési nehézségek igen
- j) A szociokulturális környezet összefüggése alapján
- hozzátoldó vagy auditív. A kétnyelvűségnek magas a társadalmi értéke
  - felcserélő vagy szubtraktív. Az anyanyelv leértékelődik a beszélő tudatában
- k) Kulturális identitás szerint
- egykultúrájú vagy monokultúrájú kétnyelvűség. Az azonosulás alapja az anyanyelv
  - kétkultúrájú vagy bikulturális kétnyelvűség. A beszélő mindkét kultúrával azonosul.

A fentebbi felosztásból láthatóvá válik, milyen széles spektrumon mozog maga a meghatározás, és ebből adódóan a kétnyelvűség kategorizálása is igen részletes, valamint tetten érhetők a különböző tudományok is. Úgy gondolom, a kétnyelvű egyének vizsgálatakor érdemes a fenti felosztást figyelembe venni, mert ennek segítségével jól behatárolható a vizsgált személyek kétnyelvűsége. A csoportosítás kitér az egyéni és a közösségi nyelvhasználatra egyaránt.

Ahogy a fentebbi felosztásban látni lehetett, létezik a kétnyelvűségnek jogi megközelítése is: *de facto* és *de jure*. Ez a megállapítás nem más, mint egy gyűjtőfogalom azon államok nyelvhasználatára vonatkozólag, ahol több nyelvet használnak. A két kategória között igencsak releváns különbségek vannak. A *de facto* szerint létező jelenség a kétnyelvűség, de nincs jogilag rögzítve, míg a *de jure* esetén igen. Ami Ukrajnát illeti, inkább a *de facto* eset áll fenn a kétnyelvűséget illetően, annak ellenére, hogy a lakosság jelentékeny része beszéli a magyart és az oroszot is. A hivatalos nyelv *de jure* az ukrán. A hivatalos ügyek intézése esetén elmondható, hogy az ukrán a domináns nyelv, ezt követi az orosz, ami az ország egész területén használatos, hivatalos ügyek intézése esetén is. A többi nyelv használata is engedélyezett. Meg kell említeni, hogy a törvény tiltja a nyelvi alapon történő megkülönböztetést.

A kétnyelvűség társadalmi megközelítéséről

Mivel a beszélők társadalomban élnek, a kétnyelvűség megléte is társadalmi kérdés, okait is társadalmon belül kell keresni. Kialakulásának okaként megjelölhetők a következő események: területi terjeszkedés, gyarmatosítás, népmozgások (belső migráció), katonai megszállások, határátrendeződés. Társadalmi kétnyelvűségről akkor beszélhetünk, ha egy államon belül több nyelvet használnak. Ebből adódóan kell lennie egy hivatalos nyelvnek is. A hivatalos nyelv attól válik hivatalossá, hogy ténylegesen betölti hivatalos funkcióját, illetve ha a beszélők is annak érzik. Ennek feltétele a nyelv megfelelő sztenderdizáltsági foka, valamint olyan iskolázott állampolgárok, akik jól használják a nyelvet. Ukrajna esetén a hivatalos nyelv az ukrán, ami – a beszélők szerint – be is tölti ezt a funkciót, viszont a társadalmi érintkezés nyelv nem ez, hanem inkább a magyar. A hivatalos nyelv mellett létezik a nemzeti nyelv, a nemzeti identitás szimbóluma és nem feltétlenül azonos az otthoni nyelvvel. Feltétele, hogy jelentős számú lakos beszélje folyékonyan. E nyelvet nem hivatalosan is használhatják a beszélők, mint ahogyan Ukrajnában a magyar nyelv a nemzeti nyelv, hivatalos közegben nem használják. A fő szociokulturális közeg számára nincs másik nemzeti nyelv. További feltétele a nemzeti nyelvnek a formális használhatóság, amely Ukrajnában a magyar nyelv esetében teljesülni látszik.

Itt szólnék néhány szót az anyanyelv kérdéséről is, mert – ahogyan azt a későbbiekben is látni fogjuk – a kétnyelvűek esetén nagyban befolyásolja a nyelvhasználatot. A definíció meghatározására SKUTNABB-KANGAS (hivatkozik rá BARTHA, 1999) négy csoportot különített el: származás (az elsőként megtanult nyelv), azonosulás (az a nyelv, amellyel a beszélő azonosul), a nyelvtudás foka (a legjobban ismert nyelv) és a funkció (a legtöbbet használt nyelv). Ezeknek azonban nem kell minden esetben teljesülniük: előfordulhat, hogy az elsőként megtanult nyelvet nem használja az illető huzamosabb ideig (ld. emigránsok esetén), az sem biztos, hogy azonosulni tud vele (kétnyelvű házastársaknál a gyermek esetén előfordulhat), és az sem biztos, hogy ez a legtöbbet használt nyelv (területi elkülönülés, pl. külföldi munkavállalás esetén). Ami – véleményem szerint – leginkább lefedi az anyanyelv fogalmát, az a legjobban ismert nyelv kritériuma. A fentebbi példákon láthattuk, hogy megeshet az, hogy más nyelvet használ valaki (akár önszántából, akár kényszer hatására), azt a nyelvet ismeri a legjobban, amit elsőként megtanult. Ha esetleg r használja hosszabb-rövidebb időn keresztül, elfelejteni nem fogja, hiszen ez volt a nyelv, amivel érintkezett. Kétnyelvű házaspár esetén a közös gyermek értelemszerű

nyelvet fog használni és mindkettőt fogja ismerni. Amennyiben mindkét szülő a saját nyelvén beszél hozzá, úgy mindkét nyelvvel tud majd azonosulni is és egyforma intenzitással használni is tudja őket. Ebben az esetben beszélhetünk kettős anyanyelvűségről, bár ez nagyon ritkán fordul elő, semmiképpen sem nevezhető általánosnak. Az anyanyelv meghatározása tehát szintén több szempontú, majdnem annyira, mint a kétnyelvűség maga. Az mindenképpen elmondható, hogy ez az elsődleges nyelv, hiszen – ahogyan azt a neve is mutatja – anyánktól tanuljuk meg, akivel még születésünk előtt kapcsolatban vagyunk, halljuk a beszédét, felismerjük a hangját.³ Az anyanyelv tehát az anyánk nyelve, akitől azt megtanuljuk.

A kétnyelvű országok – különösen azok, ahol a hivatalos nyelv eltér a beszélők anyanyelvétől – kapcsán KONTRA (2010) említi meg, hogy a nyelv emberi jogok nyilatkozatának tartalmaznia kellene a következőket (PHILLIPSON és SKUTNABB-KANGAS álláspontját ismertetve):

a) „Mindenki

1. azonosulhat az anyanyelvével (vagy anyanyelveivel) úgy, hogy azt mások elfogadják és tiszteletben tartják;
2. tökéletesen megtanulhatja az anyanyelvét mind szóban (ha ez fiziológiailag lehetséges), mind írásban (ez azt feltételezi, hogy a kisebbségek saját nyelvükön részesülnek oktatásban);
3. használhatja az anyanyelvét a legtöbb hivatalos szituációban (beleértve az iskolát is);

b) Mindenki, akinek az anyanyelve nem hivatalos nyelv abban az országban, ahol lakik, kétnyelvűvé (...) válhat az anyanyelvén és a (...) hivatalos nyelven (saját választása szerint).

c) Az anyanyelv bármely cseréje önkéntes és nem kényszerített.”

Ez a felsorolás teljes mértékben tükrözi az anyanyelvhez való hozzáállást és feltételezi azt, hogy az adott ország számára az állampolgárok anyanyelve nem csupán egy választási lehetőség, hanem identitásbeli kérdés is. Ukrajna esetén is elmondható mindez: az ott élők anyanyelve – ahogy már volt szó erről – nem minden esetben egyenlő az állam nyelvével. Itt térnek ki néhány gondolat erejéig az identitás kérdésre. Az anyanyelv főleg a kiseb

---

³ Más a helyzet persze örökbeadott/-fogadott gyermek esetén, ha más nyelvi környezetbe kerül, de ennek ismertetése nem kapcsolódik szorosan a szakdolgozat témájához.

számára jelent identitásbeli kérdést: az ukrainai magyarok számára nagyon fontos, hogy őket magyarnak tartsák és nem csak Ukrajnában, hanem Magyarországon is. Érzésük szerint ők Ukrajnában esnek bele a magyar kategóriájába, Magyarországon viszont ők ukránok. Ennek valószínűleg az az oka, hogy állampolgárságukat tekintve ukránok, és egy közösség általában az alapján sorolja be az egyént, hogy hol él, mely állam polgára. Ugyanakkor viszont tudvalevően magyarok, hiszen az anyanyelvük magyar, magyarnak is érzik magukat; ennek tudatában viszont határon túli magyarként ismerik el őket, ami nem feltétlenül jelent pozitív felhangot. Ugyanis úgy érzik, mind az ukrainai magyarok, mind pedig az a közösség, aki ez alapján besorolja őket, hogy emiatt ők nem „igazi” magyarok, csak azért, mert nem Magyarország területén élnek és mert nem magyar állampolgárok. Ez természetesen nem igaz, hiszen nem minden esetben az dönti el az identitást, hogy az illető hol él; sokszor még az állampolgársága sem releváns ebből a szempontból. Az identitáshoz – többek között – az is hozzátartozik, hogy az egyén mely közösséghez tartozik, mely nyelvet tekinti anyanyelvének, mely nemzet kultúráját érzik a magukénak, melyikkel tudnak a leginkább azonosulni. Ami Ukrajnát illeti, nagyon jó példája annak, hogy az állam nyelve és az állampolgárság nem feltétlenül jelent azonosulást⁴. Ez a kérdés egy olyan országban, államban, ahol több nemzet – és több nyelv – él együtt, minden esetben fölmerül, éppen ezért érdemes figyelmet fordítani rá.

Anyelvválasztás

Ahol több nyelv együttes jelenléte áll fenn, felmerül a nyelvválasztás kérdése is. Ennek velejárója a nyelvi változatosság, egyéni nyelvhasználat esetén egyéni verbális repertoárról beszélhetünk. A nyelvválasztás tekintetében szinkrón változásnak lehetünk tanúi, ami azt jelenti, hogy egy-egy társadalmon belül hogyan vált nyelvet a beszélő, illetve ebben a kontextusban milyen eltérések vannak a beszélők között. A különböző tudások, képességek összefoglaló neve a kommunikatív kompetencia (v. ö. BARTHA, 1999). A nyelvválasztáshoz szükséges az egynél több nyelv elérhetősége, valamint az, hogy a kompetencia lehetővé tegye a választás alkalmazhatóságát, illetve olyan emberek társasága, akiknél szintén adottak ezek a feltételek. A nyelvhasználatot illetően a beszédpartner, a téma és az elrendezés döntik el, melyik nyelv kerül kiválasztásra. A nyelvhasználat terén fontos tényezők az interfe-

---

⁴ Fordított a helyzet azon nyelvek esetén, amelyek már kihaltak, de a nemzet megmaradt, pl. walesi.

szókölcsonzés és a kódváltás. Az interferencia egy másik nyelv hatását, és kódalkülönítési folyamatot jelent. Ez a folyamat nem tudatos. Olyan nyelvi jelenségek gyűjtőfogalma, amelyek megjelennek a mindennapi nyelvhasználatban olyan beszélőknél, akik több nyelvet használnak nap mint nap. A kölcsonzés esetén a lexikonnak van fontos szerepe: HAUGEN definíciója szerint: „egy nyelv elemeinek másik nyelvbéli reprodukciójára tett kísérlet”. (idézi BARTHA, 1999). Nevezhető akár fordításnak is. A kölcsonzés lehet *hibrid*: ez a részfordítást jelenti, és lehet *indirekt*, ez pedig a tükörszavak használatára vonatkozik. A *direkt* kölcsonzés pedig a kölcsonszavakat eredményezi. A kódváltás pedig nem más, mint két vagy több nyelvi váltakozó használata egy diskurzuson belül. Az Ukrajnában élő magyarok nyelvhasználata esetén mindhárom hatás tetten érhető: az interferencia tekintetében főleg az orosz nyelv magyar nyelvre tett hatása mutatkozik meg: a hangsúlyozás a magyar szavakban is előfordul.⁵ Ennek az a magyarázata, hogy egyformán jelen van a nyelvhasználatukban az orosz és a magyar nyelv. A kölcsonzés esetében gyakran megesik, hogy a magyar mondatba egy-egy orosz szót tesznek. Fordítva ez ritkábban fordul elő. Ebben az esetben az is megérti a mondanivalót, aki nem beszél a másik nyelvet (itt: az orosz), hiszen a szöveggörnyezetből kiderül a mondanivaló lényege. A kódváltás gyakran előfordul közösségi nyelvhasználaton belül, leginkább abban az esetben, ha a beszélők közül mindenki ismeri és használja a másik nyelvet. A kölcsonzés és a kódváltás között nehéz éles határt húzni, hiszen mindkettő esetén fordítási folyamatról beszélünk. A kódváltás inkább a mondat szintjén valósul meg: mondaton belül, mondaton kívül és a mondatok között. Leginkább ez utóbbi gyakori: ebben az esetben a mondat végén vagy a tagmondat határán történik a váltás. Főleg akkor figyelhető ez meg, ha olyan emberhez beszélnek, aki mindkét nyelvet egyforma intenzitással használja, hiszen csak az tudja megérteni a mondanivalót. Kétnyelvűség esetén előfordul, hogy egy-egy témát egy adott nyelvhez köt a használója, ebben az esetben az adott témában csak azon a nyelven beszél. Ehhez persze szükséges az is, hogy a beszédpartner is ismerje a nyelvet, még akkor is, ha az ő számára nem ahhoz a konkrét témához kötődik az adott nyelv használata. A kódváltás tehát mindig egy döntéshelyzet, amely mérlegelést kíván a beszélőtől.

Diglosszia

Ahogy már volt róla szó, a kétnyelvűség esetén előfordul, hogy egyik szituáció az egyik, a másik pedig a másik nyelvhez kötődik. A diglosszia nem más, mint a kétnye

---

⁵ Az orosz nyelv tonális, a magyar pedig atonális nyelv.

görög megfelelője. Olyan nyelvi helyzetet jelent, amelyben a két nyelv alá- és fölérendeltségi viszonyban áll egymással. Az elsődleges nyelv az emelkedett (E), (ez a fölérendelt nyelv), míg a másodlagos változat közönséges (K) jelzõt kapta (ez pedig az alárendelt). Az elsődleges nyelv testesíti meg a hivatalos nyelvet, míg a másodlagos a köznapi érintkezésben használt forma. A két nyelv között sajátos viszony és munkamegosztás van. Azon beszélők, akik nyelvhasználatában a két különböző nyelv ilyen módon megjelenik, egymástól jól elkülöníthető helyzetekben használják azokat. FERGUSON, akinek nevéhez fűződik az ehhez kapcsolódó tanulmány (hivatkozik rá BARTHA, 1999) a közönséges (K) nyelvet az elsődlegesen elsajátított nyelvvel azonosítja, míg az emelkedett (E) nyelvet a művészet, a vallás nyelveként jelöli meg. Előbbit iskolarendszerben tanulják a beszélők, utóbbit anyanyelvként sajátítják el. Bizonyos szavak csak az egyik, mások csak a másik nyelven találhatóak meg. Ez azonban Ukrajna esetében nem minden esetben helytálló: FERGUSON felosztása alapján Ukrajnában az emelkedett nyelv az ukrán, tehát ez a hivatalos nyelv és a művészet nyelve, míg a közönséges a magyar vagy éppen az orosz. Ennek ellenére Ukrajnában, Beregszászon magyar nyelvű színház működik, és a szó szoros értelmében véve a beszélők nem érzik emelkedettnek a hivatalos nyelvet, ahogyan nem érzik közönségesnek a további nyelveket (az viszont tény, hogy ezek másodlagosak). A diglossia nem feltétlenül rokon nyelvek kapcsolata, ahogyan ez jól mutatja az ukrainai nyelvhelyzet is. Ismert fogalom a tág diglossia elnevezés is: ebben az értelemben formális-informális, valamint alacsony-magas presztízsű megoszlás látható a nyelvek tekintetében. Ez a meghatározás, már pontosabban vázolja a két nyelv használati különbségét, illetve a beszélők nyelvekhez való hozzáállását. A meghatározás magában foglalja, hogy a két nyelv közötti különbség meglehetősen széles spektrumon mozog. Létezik az ún. triglosszia fogalom is; ebben az esetben több nyelv egymás mellett élését láthatjuk. Az alá-fölérendeltségi viszony itt is megjelenik, van egy emelkedett nyelv és több közönséges nyelv. Ukrajnát illetően is ez a helyzet állhat fenn, bár azt nehéz lenne eldönteni, melyik nyelv milyen pozícióban helyezkedik el. Ha azt vesszük alapul, hogy az elsődleges nyelv az állam nyelve (ukrán), akkor a másik két nyelv (magyar, orosz) lesz a közönséges nyelv. Ezek a nyelvek sem egyenrangúak, szerencsés lenne különbséget tenni közöttük. Nem könnyű feladat, mivel az orosz is gyakran használják, viszont a magyar az anyanyelvük. Ha ebből a tényből indulunk ki, akkor viszont a magyar följebb áll a közönséges nyelvek használatán belül az oroszal szemben. Az orosz és az ukrán viszont nagyon közeli nyelvek, ez a tény pedig az orosz mellett szól. Ami miatt azonban mégis a magyar nyelv látszik erősebbnek, az mindenl

kör következtében tetten érhető a nyelvvesztés. Ezek mind olyan esetek, amelyek agyi folyamatként játszódnak le (agykárosodás, neurológiai tényezők, öregkori memóriavesztés).

A nyelvhalál a nyelvcserehez hasonlóan közösségi szinten mutatkozik meg. Ahhoz, hogy a nyelvhalál bekövetkezzen, számos tényezőnek kell együtt állnia: nincs anyanyelvi beszélője, nincs olyan közösség, aki a mindennapi nyelvhasználatban beszélne, nem történnek benne változások. Azonban, ha létezik olyan közeg, ahol, ha nem is minden nap, de némely szituációban használják a nyelvet, pl. vallási szertartások esetén, akkor nem nyelvhalálról beszélünk, hanem főnről lefelé haladó nyelvcséről. Megkülönböztetünk hirtelen nyelvhalált és radikális nyelvhalált. Előbbi esetén a beszélők hirtelen (pl. háború vagy járvány esetén) bekövetkezett halála miatt hal ki maga a nyelv is, utóbbi esetén pedig felsőbb utasításra kényszerülnek feladni a nyelvet a beszélők. Ekkor a fiatalabb korosztály már nem ismeri annyira a nyelvet, mint az idősebb, akinek kényszerből kellett feladnia a nyelvét. Előfordul, hogy megőrződik a nyelv (ha a beszélői életben vannak), annak ellenére, hogy nem használják, viszont – éppen a nem-hasznátság okán – nehezen tudják továbbadni. A jelenség nem ritka és nem is új keletű, sok nyelv esett áldozatul mind a nyelvcsere, mind a nyelvhalál hatásának.

A nyelvcsere a beszélők identitására is hatással lehet, csakúgy, mint a nyelvhaláltól való fenyegetettség vagy maga a nyelvhalál. Ezzel kapcsolatosan KONTRA (2010) érdekes megközelítést hoz: MUFWENE-re hivatkozik, amikor azt állítja, hogy a nyelv használatához társadalmi-gazdasági-ökológiai tényezők szükségesek. Ezek ugyanis olyan jelenségek, amelyek minden közösség szerves részét képezik, nem lehetne meglenni nélkülük. Egy nyelv pedig a közösségben jut érvényre, tehát olyan feltételekre van szükség, amik ezeket az együttthatókat fenntartják, megőrizvén ezzel mindazokat a természetes aspirációkat, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a nyelv megmaradjon. Míg a társadalmi és a gazdasági tényezőket befolyásolni tudjuk, az ökológiai változásokra nem vagyunk hatással. Ha tehát az a föltett szándék, hogy egy nyelv megmeneküljön a kihalástól, először a társadalomra és a gazdaságra kell hatással lenni, leginkább úgy, hogy megtartjuk és nem elveszítjük. Utóbbi esetben ugyanis nem lesz, aki alkossa a társadalmat, nem lesz, aki használja, beszélje a nyelvet, ami ennek következtében elpusztulhat. Lényeges, hogy nem a nyelv megtartása a fontos elsősorban, hanem a beszélőé. A beszélők ugyanis azt a nyelvet használják, ami hasznos számukra. MUFWENE gondolata továbbá az is, hogy ha egy nyelvet minden áron meg akar őrizni az utókor, akkor írja le, mielőtt az kihalna. Ezzel azonban maga a nyelv nem megőrizve, csupán rögzített nyoma marad az utókor számára, beszélői nem maradnak nem lesz élő nyelvnek nevezhető. A nyelv sosem független a beszélőktől – mondja Ko

tehát ami történik a beszélőkkel, annak feltétlenül hatása van a nyelvre is. A nyelv kihalása pedig nem úgy történik, hogy a beszélők eldöntik, hogy ők nem akarják használni többé a nyelvet, hanem az egyik nyelv beszélői rákényszerítik a másik nyelv beszélőit arra, hogy ne használják többé a saját nyelvüket, hanem egy másikat. Nem a nyelvek vannak egymás ellen, hanem a beszélők, aki ezáltal hatással lesznek egymás nyelvére. A nyelvcserre kialakulásának egyik okaként tehát ezt is megjelölhetjük, és láthatjuk ezáltal, hogy valóban hatással van mind a társadalom, mind a gazdaság a nyelvhasználókra, ezáltal pedig a nyelvekre. Fontos megjegyezni továbbá, hogy míg a nyelvválasztás a kétnyelvű közösségekben tudatos döntés, addig a nyelvcserre esetén nem beszélhetünk erről. Ami pedig az ökológiai hatást illeti, ez nem befolyásolható, hanem olyasvalami, ami a nyelvhasználóktól függetlenül bekövetkezik. Úgy gondolom, ez természeti katasztrófák képében valósul meg, aminek következtében elpusztul az adott nyelvet beszélők közössége, nincs, aki használná a nyelvet, nincs túlélő sem, aki valamilyen formában mégis megőrizné a nyelvet. Ezzel felvetődik a kérdés: létezhet-e egy nép úgy, hogy annak tagjai nem beszélnek a nyelvet? Nos, a válasz igen, ugyanis van néhány példa arra vonatkozólag, hogy a nyelv már kihalt, a nép viszont megmaradt. Ilyen pl. a walesi, vagy az ír. A nyelvet ugyan nem ismerik, viszont mindig hangsúlyozzák származásukat. Az identitás tehát nem feltétlenül a nyelvhasználatban mutatkozik meg, bár az elvitathatatlan, hogy fontos szerep jut neki. A nyelv megőrzéséhez nem elég csupán a nyelv megtartása; figyelembe kell venni a beszélőket is, és azt, hogy milyen körülmények szükségesek ahhoz, hogy a beszélők olyan helyzetben legyenek, hogy megőrizzék a nyelvüket.

A gyermeknyelv-elsajátítás a kétnyelvűség szempontjából

Nem tartozik szorosan a szakdolgozat témájához a gyermeknyelvről, illetve annak elsajátításáról szóló rész, mégis fontosnak tartom, hogy röviden említést tegyek róla, mert a kétnyelvűség hatással van rá.

Először is azt kell leszögezni, hogy egy gyermek a családban a nyelvet mint kommunikációs egységet sajátítja el, ennek megfelelően, több nyelv esetén mindkét nyelv a kommunikáció része lesz számára. Régóta ismeretes az az elmélet, miszerint egy adott nyelvet egy szülőhöz kössön a gyermek. Ennek feltétele, hogy a szülők a saját anyanyelvükön beszéljenek hozzá, és ehhez következetesen ragaszkodjanak. Ellenkező esetben előfordulhat, hogy a gyermek az egyik nyelvet passzívan fogja használni (megérti ugyan, de nem beszél). Különbséget kell tenni a gyermek nyelvelsajátításának szempontjából a tekintetben, l

kétnyelvűség külső (*exogén*) vagy pedig belső (*endogén*) kétnyelvűség. Endogén az anyanyelvként elsajátított nyelv, exogén pedig az a nyelv, amit másodikként sajátít el. Ez utóbbinak nincs anyanyelvi közege, intézményi úton történik az elsajátítás. Viszont ha egy családon belül mindkét szülő a saját anyanyelvén szól a gyermekhez, mindkét nyelvet egyforma intenzitással használja. Fontos szempont az a környezet, ahol a gyermek felnő. Abban az esetben, amikor mindkét szülő azonos anyanyelvű, de a nyelvi közeg más (pl. hosszabb külföldi tartózkodás esetén), természetesen előbb az anyanyelvét tanulja meg, ugyanakkor viszont megtanulja az adott ország nyelvét is, hiszen ott él, ott jár majd közösségbe. Itt is érvényes az exogén-endogén környezet, annak ellenére, hogy a külső nyelvet nem feltétlenül intézményesített oktatáson belül sajátítja el. Nehezíti a helyzetet, ha olyan a nyelvi közeg, ahol egyszerre több nyelvet is használnak (ilyen pl. Belgium). Ilyenkor a hivatalos nyelv később kerül megtanulásra a gyermek számára, nagy valószínűséggel iskolai oktatás útján. Ukrajnát illetően is fennáll ez a helyzet: a hivatalos nyelv az ukrán, a szülők magyarok, de oroszul is beszélnek. A gyerekek számára ebben az esetben a magyar lesz az endogén nyelv, az ukrán az exogén (ezt tanulják az iskolában), míg az orosz inkább az endogén kategóriájába sorolható, ugyanis azt nem tanítják az iskolában, hanem a hétköznapi nyelvhasználat során sajátítják el. Ekkor a különböző nyelvek nem azonos intenzitással lesznek jelen a gyermek életében, hiszen az elsődleges környezet a magyar nyelvű közeg számukra. Más a helyzet abban az esetben, ha különböző anyanyelvű szülők vannak a családban, mert ekkor mindkét nyelv endogén, az esetleges harmadik nyelv pedig exogén lesz. A két endogén nyelv között – amennyiben a szülők ragaszkodtak az egy nyelv-egy szülő felálláshoz – előfordul, hogy két anyanyelve lesz a gyermeknek. Ebben az esetben mindkét nyelvet azonos módon tudja majd használni.

SKUTNABB-KANGAS a kétnyelvűség kialakulásának szempontjából megkülönböztet elit kétnyelvűséget, a nyelvi többséghez tartozó családok gyermekeit, a kétnyelvű családok gyermekeit és a nyelvi kisebbséghez tartozó családok gyermekeit.

Az elit nyelvi közösség tagjai egynyelvűek, de fontosnak tartják az idegen nyelvek ismeretét, ezért más nyelvű országban telepednek le azért, hogy a gyermek kétnyelvű legyen. Ez mindig szabad döntés eredménye.

A nyelvi többséghez tartozók számára szintén fontos több nyelv ismerete; ezt iskolai oktatás során érik el a gyermeknél. Itt nem áll fenn a másik nyelv anyanyelvi szintű ismerete.

A kétnyelvű családok gyermekei esetén két különböző nyelv jelenik meg cs belül, amit a gyermek fejlődése során elsajátít.

A nyelvi kisebbséghez tartozó családok esetén kisebbségi nyelv van jelen a családban, ami nem hivatalos nyelv. Ennek elsajátítása inkább hovatartozásbeli kérdés. Az elsődleges nyelv számukra a hivatalos nyelv.

A család viszonylatában négy különböző nyelvelsajátítási típust különíthetünk el a kétnyelvűség tekintetében: anyanyelvi (az anyanyelvét az anyanyelvi közegben sajátítja el), emigránsi (anyanyelvét más közegben sajátítja el), második/idegen nyelvi (a második nyelvet anyanyelvi közegben sajátítja el), természetes második nyelvi (a második nyelvet nem anyanyelvi közegben sajátítja el). Az ukrainai magyarokat tekintve inkább a második kategória érvényes (ez azokra vonatkozik, akinek magyar az anyanyelve) azért, mert az anyanyelv és az állam nyelve nem egy és ugyanaz. A többi nyelv ismeretére vonatkozóan pedig a negyedik kategóriába sorolhatók, bár ami az ukrán nyelv ismeretét illeti, az inkább a harmadik kategória. Látható tehát, hogy ez a struktúra alkalmas arra, hogy lefedjen egy többnyelvű területet is.

Szocializáció tekintetében HARDING és RILEY (hivatkozik rá KARMACSI, 2007) foglalta össze a különböző modelleket:

1. a szülők nyelvi státusa
2. a szülői nyelvek és a közösség domináns nyelvéhez való viszony
3. a szülők stratégiái a nyelvhasználatot illetően.

Ezen modell alapján megbízhatóan lehet vizsgálni a kétnyelvű gyermekek nyelvhasználatát, mert minden olyan részletre kiterjed, ami releváns tényező lehet a kétnyelvűség kialakulásában, valamint figyelembe veszi azokat a szempontokat, amik egy többnyelvű családban előfordulhatnak.

A nyelv elsajátításnak elmélete szerint az innártista gondolkodás tűnik megbízhatónak, amely azt mondja, hogy velünk születik egy olyan tudás, program, amelynek segítségével a nyelvet mint verbális kódot értelmezni és érteni tudjuk. Ez azonban életkorhoz kötött: ha nem kapunk a megfelelő időben olyan ingereket, amelyek segítségével elsajátíthatjuk a nyelvet, ez a képességünk elsorvad. Nemcsak a nyelvre, hanem a második nyelv elsajátítására is igaz részben ez a gondolat: körülbelül a tizenkettedik életév az, ameddig egy másik nyelv akcentus nélkül elsajátíthatunk. Természetesen ezt követően is meg lehet tanulni bármely nyelvet, de ekkor már érezhető az idegen nyelv érzete. A kétnyelvűség esetén ez abból

esetben teljesül, ha a beszélő a második nyelvet oktatás keretében sajátítja el. Ettől nem tudja a nyelvet kevésbé használni, nem beszél kevésbé jól, viszont a már említett akcentus megmarad, illetve a gondolkodása sem biztos, hogy át tud állni a másik nyelvre. Ahogyan az elején említettem, érdemes különbséget tenni kétnyelvű és kétnyelvű között, ami nem csak a nyelvhasználatra, hanem a nyelv elsajátítására is vonatkozik. Hangsúlyozni szeretném, hogy e tekintetben sem minőségbeli különbségről van szó, csupán a nyelvsajátítás mikéntjéről.

Ugyanez előfordulhat abban az esetben is, ha a szülők vendégmunkások egy idegen országban, a gyermek pedig abban az országban kezd el iskolába járni. Ha addig nem beszélt a nyelvet, akkor fogja megtanulni, amikor közösségbe kerül. Releváns szempont az, hogy mindez hány éves korban történik: kisgyermekkorban nagyobb valószínűséggel sajátítja el nehézségek nélkül a nyelvet. Hároméves kor környékén egyre több lesz a családon kívüli kapcsolat, ami magával hozhat más nyelveket is, amelyeket minden nehézség nélkül megtanulhat. Ilyen esetben az első nyelv marad a domináns. Ha viszont első pillanattól kezdve jelen van az életében mindkét nyelv, akkor komponált kétnyelvűségről beszélhetünk. Ilyenkor nincs dominancia a két nyelv között, legalábbis kisebb korban: az életkor növekedésével egyre inkább leszűkülhet az a kör, amelynek a nyelvét használja majd a beszélő. Mivel nagyobb korban, amikor már egyre kevésbé függ a családtól és a közvetlen közösségtől, más társaság felé kezd el nyitni, és amelyik nyelvvél gyakrabban találkozik, az lesz egyre erősebb.

A kognitív fejlődés tekintetében a kétnyelvűséget régen negatív hatásként értékelték, mondván, csak egy nyelv teljes körű befogadására van kapacitása az agynak és a kétnyelvűséget egy léggömbhöz hasonlították: egynyelvű beszélő esetén a léggömb jelképezi a nyelvi készséget, amely ki is tölti az agyban a rendelkezésre álló teret, a második nyelv megléte (a második léggömb) viszont kiszorítja a meglévő levegőt a léggömbből. Ez a megközelítés azonban nem volt helytálló, mert később rájöttek, hogy a kétnyelvű gyerekeket nem egynyelvűekkel kell összehasonlítani, hanem egymással. Ezért fordult elő az, hogy a kétnyelvűek az intelligenciateszteken sokkal rosszabb eredményeket értek el, mint az egynyelvűek.

A két nyelv egymáshoz való viszonyát jelképezi az ún. jéghegy modell. A kétnyelvűség meglétét két jéghegycsúcs jelképezi, amelyek kiemelkednek a vízből. A felszín alatt találhatóak azok a specifikus készségek, amelyek szükségesek a két nyelv használatához. A víz pedig az a közeg, ahol a két nyelv megtalálható. Ez lehet akár területi közeg, akár a családon belül elfoglalt hely. A két hegycsúcs két külön nyelv, de mivel a felszín

összeérnek, ez jelképezi azt, hogy létezik egy közös alap, egy bázis, ahol a két nyelv elhelyezkedik. A kognitív készségek itt zajlanak le, ami független attól, melyik nyelvet használja éppen a beszélő. Nagyon jól szemlélteti ez a modell azt is, hogy két, egymástól nagyon távol eső nyelv esetén – mint amilyen az orosz/ukrán és a magyar – is működőképes.

Elmondható, hogy két nyelv együttes jelenléte nincs káros hatással a kognitív fejlődésre, hanem éppen ellenkezőleg: kedvező hatást gyakorol rá. A gyermekkorban történt nyelvelsajátítás minden tekintetben pozitívumként jelenik meg a későbbiek során. A kétnyelvűség olyan pluszt ad a használójának, amivel nemcsak egy másik nyelv ismeretét tudhatja a magáénak, de a kultúra, a hagyományok terén is előnyösebb helyzetben van, mint az, aki csak egy nyelvet ismer és használ. A kétnyelvűségnek nincs káros hatása és ami a gyermekkorban megszerzett tudásra különösen érvényes: ajándékba kap egy másik nyelvet, amivel ugyanúgy ki tudja fejteni magát, mint az elsődleges nyelvvel.

II. A vizsgálatról

A vizsgálat tárgya, célja

Ahhoz, hogy a kétnyelvű emberek nyelvhasználatát megértsük, hibáikat, jellegzetességeiket észrevegyük, szükségessé válik a nyelvhasználatuk vizsgálata. Jelen esetben spontán nyelvelsajátításról van szó, amikor a beszélők nem iskolarendszerben tanulják a nyelvet, hanem az adott nyelvi közösségben tartózkodva sajátítják el. Ennek egyik jellegzetessége az, hogy a beszélők nem a megtanult formákat, nyelvtani szabályokat alkalmazzák, hanem ami „rájuk ragad” az adott nyelvi közegből. Fontos megjegyezni, hogy ha a két szülő két különböző anyanyelvű, a közös gyermek esetén is spontán nyelvelsajátításról beszélhetünk, illetve abban az esetben szintén, amikor a beszélő más nyelvi közegben él vagy dolgozik huzamosabb ideig. Ez utóbbi esetben nem konkrét kétnyelvűségről beszélünk (hiszen az anyanyelve attól nem változik meg, hogy más nyelvi közegbe kerül), de mindenképpen említést érdemel a spontán nyelvelsajátítás kapcsán. A vizsgálat tárgya az általam megvizsgált alanyok magyarnyelv-használatára irányult, ejtenek-e hibát, használnak-e más nyelvből szavakat, kifejezéseket, okoz-e gondot a megértésben a kétnyelvűség megléte.

A vizsgálatom célja pedig a következő volt:

- a két nyelvet használók esetén melyik nyelv a domináns és miért éppen az,
- amely nyelvet kevésbé aktívan használják, abban vétnek-e hibát,
- okoz-e gondot a kétnyelvűség a munkájukban,
- családi közegben melyik nyelvet használják inkább és miért,
- ha vannak gyerekeik, hozzájuk milyen nyelven beszélnek és miért éppen azon a nyelven.

A vizsgálatnál fontos szempont volt, hogy az adott beszélő milyen anyanyelvű, illetve a családjában vannak-e más nyelven beszélők. Ez az információ ugyanis nagyban befolyásolja azt, hogy az adott nyelvek közül melyik aktívabb, melyiket használják nagyobb gyakorisággal, ezáltal melyik nyelv az, amelyik nagyobb szereppel bír a beszélő életében. Nyilvánvaló azonban az is, hogy akik két (vagy adott esetben több) nyelvet használnak, minden, általuk beszélt nyelv szerepet kap, hiszen éppen ez a lényege ennek a jelenségnek, hogy több nyelvet is képesek anyanyelvi szinten használni a mindennapi élet során. Nem minden esetben lehet élesen különbséget tenni a nyelvek használatának aktivitása, gyakorisága között, mert (ahogyan a későbbiekben látni fogjuk) mindkét nyelv doi szerepet kap a beszélőknél.

A vizsgálat alanyai

A vizsgálat lebonyolításához olyan embereket kerestem, akik kétnyelvűek, illetve olyanokat, akik két (vagy több) különböző nyelvet használnak. Azok az embereket, akik részt vettek a vizsgálatban, Kárpátalja területén élnek, azon belül is Beregszászon. Ukrajnában a hivatalos nyelv az ukrán, de számos nyelvet beszélnek ezen kívül: magyart, orosz, ruszint, stb. A vizsgálat szempontjából az orosz, (az ukrán) és a magyar nyelv használata volt lényeges, lévén, hogy ezeket használják leggyakrabban. E nyelvek részletes taglalására nem térnék ki, nem ezen nyelvek bemutatása a cél.

Az általam vizsgált alanyok mindegyike színjátszással foglalkozik, (színészek és színésznők), tehát a munkájukhoz elengedhetetlen a magyar nyelv használata. A megkérdezettek közül 2 olyan ember volt, aki tolmácsként, valamint dramaturgként tevékenykedik a színjátszásban, az ő esetükben a nyelvhasználat mindkét nyelv anyanyelvi, de mindenképpen magas szintű, felsőfokú ismeretét feltételezi.

Azért választottam éppen ilyen foglalkozású embereket a vizsgálatához, mert az ő esetükben „munkaeszközként” szerepel a nyelvhasználat. Ezért is volt érdekes a vizsgálat: hiszen ebben az esetben mesterséges (értsd: előre megírt) szöveget kell megtanulniuk, majd visszaadniuk. Elmondható, hogy ez napi rendszerességgel előforduló tevékenysége ezen embereknek, hiszen ha előadásaik nem is feltétlenül vannak minden nap, más darabokat szoktak próbálni. Azért is releváns tényező a foglalkozásuk, mert olyan színdarabok esetén, amelyek régebbi korokban íródtak (tipikusan ilyenek *Shakespeare* művei), illetve amelyek verses elbeszélések (pl. *Vörösmarty Csongor és Tündéje*), más nyelvezettel bírnak, mint amit a mai fül megszokott és ezért ezek a szövegek nem minden esetben érthetőek olyan természetesen, mint azok a színdarabok, amelyek nincsenek rímekbe szedve, illetve amelyeknek a nyelvezete érthető a mai kor embere számára. A kétnyelvű embereknél ezért is okoz(hat) nehézséget ezen szövegek interpretálása. Az általam megkérdezett tizenkét emberből csupán három vallotta magát orosz anyanyelvűnek, mindenki más a magyart jelölte meg (ezt a kérdést azért tartottam fontosnak, mert az anyanyelv az elsődleges nyelv, amelyet használunk). A három emberből az egyik tolmácsként van jelen a színjátszásban, tehát számára az elsődleges nyelvi közeget az anyanyelve, az orosz jelenti. A másik három, orosz anyanyelvű ember színészként tevékenykedik, elmondásuk szerint az orosz a tőlük elsődleges nyelvüknek, érthető módon, bár a magyar nyelvet használják gyakrabban egymás közt is leginkább magyarul beszélnek, illetve csak magyar nyelvű előad

játszanak, orosz nyelven még sosem játszottak sem Magyarországon, sem pedig Beregszászban. Az ott működő színház magyar nyelvű, és sem oroszul, sem pedig ukránul nem játszottak a megkérdezettek, de a kérdése, miszerint játszanának-e ezeken a nyelveken, a válasz egyértelmű igen volt. Érdekes, hogy az igen az orosz nyelvre vonatkozott, az ukrán nyelv kevésbé volt biztos. Az alanyok ugyanis oroszul beszélnek, mert az ukrán nyelv hivatalos volta ellenére nem játszik kiemelkedő szerepet a nyelvhasználatban. Az ukrán nyelvet természetesen beszélik, értik, használják, sőt a gyerekek már az iskolában is tanulják, mégsem vált annyira a sajátjukká, mint az orosz vagy a magyar. Ezt azzal magyarázzák, hogy ők még az oroszot tanulták kötelező jelleggel, sőt a főiskolán is orosz nyelven folyt az oktatás, a magyar nyelv pedig az anyanyelvük. Az ukrán nyelvet csak azért és akkor használják, ha muszáj, nem is szeretik magát a nyelvet, az oroszot minden tekintetben előnyben részesítik. Ugyanakkor, ha választaniuk kell, a magyar dominál a nyelvhasználatukban, ennek oka egyértelműen az, hogy a magyart jelölték meg anyanyelvként. Akinek anyanyelve az orosz, inkább az orosz nyelvet használja, nemcsak anyanyelve okán, hanem mert az ukránt nem szereti és a családjában is inkább az orosz nyelvet használják. Az orosz anyanyelvűek közül csupán ketten beszélnek ukránul is, egy ember volt, aki orosz anyanyelvű, de nem beszél az ukránt, aki pedig kétnyelvű, de nem orosz anyanyelvű, mindegyik beszél az ukránt (ld. 1. táblázat). Ami a gyerekeket illeti, ők nem szerepeltek a vizsgálatban, így csak a szülei elmondására alapozhattam. Két ember kivételével mindegyiküknek van(nak) gyerek(ik). Aki orosz anyanyelvű, a gyerekeivel is oroszul beszél, vegyes házasságok esetén pedig mindkét szülő a saját anyanyelvén szól a gyerekekhez. Erre részletesebben még kitérek.

A vizsgálat módszere

A vizsgálatot a következő módszerekkel végeztem:

1. megfigyeléssel,
2. kérdőív használatával,
3. kötetlen beszélgetéssel.

1. A megfigyelésnél passzív résztvevőként voltam jelen, ami azt jelentette, hogy hallgattam-figyeltem az alanyokat, miközben egymással beszélgettek, illetve – szakmá

adódóan – több alkalommal megnéztem őket egy-egy előadásban vagy próbán.⁶ Ez különösen akkor volt érdekes, amikor orosz anyanyelvű rendezővel dolgoztak együtt, aki nem beszél folyékonyan magyarul (néhány szót és kifejezést ismer csupán), tehát kénytelenek voltak az orosznyelv-tudásukat alkalmazni. Előfordult, hogy csak kétnyelvűek szerepeltek egy előadásban orosz anyanyelvű rendezővel, illetve arra is volt példa, hogy nemcsak kétnyelvűek, hanem csak magyar nyelvet beszélők dolgoztak együtt orosz rendezővel. Ezek arra voltak nagyon jó példák, hogy adott volt egy olyan lehetőség, egy olyan nyelvi felület, ahol mindkét nyelvet egyforma intenzitással, egyforma mélységben kellett használniuk, hiszen egyrészt meg kellett érteni a rendezői instrukciókat, másrészt a darabot magyar nyelven adták elő, tehát jelen kellett lennie a másik nyelvnek is. A rendezői instrukciókat mindannyian értették, amikor viszont folytatódott a próba (ami magyar nyelven zajlott), néhol voltak apróbb fennakadások. Előfordult ugyanis, hogy nem mindig magyar nyelven kezdtek megszólalni, hanem orosz nyelven folytatták a már megkezdett mondatot vagy a magyarul elkezdett mondatba orosz szavakat tettek. Ezek tipikusan előforduló hibák voltak, amelyek vissza-visszatértek. Ám nem volt hosszú távú a jelenség: néhány mondatot követően „visszaálltak” a magyar nyelv használatára és – későbbi elmondásuk szerint – tudatosan odafigyeltek arra, hogy ne használják a másik nyelv szavait munka közben. E tekintetben fontos szerepet kapott a tudatosság, amely kénytelen volt háttérbe szorítani a spontaneitást, hiszen enélkül az attitűd nélkül továbbra is az orosz nyelvet használták volna. További figyelemreméltó észrevétel a vizsgálat ezen részét illetően az, hogy amikor egymás közt beszélgettek a próbák szünetében, akkor azt oroszul tették, elmondásuk szerint azért, mert „maguk közt vannak” és mert „megszokták, a rendező miatt.” A két nyelv jelenléte tehát nemcsak a magánéletükben, hanem a munkájukban is egymás mellett élt; nem minden esetben tudták élesen elválasztani egymástól a különböző nyelvek használatát. Természetesen olyan eset is előfordult, amikor magyar nyelvű rendezővel dolgoztak, ebben az esetben viszont kizárólag magyarul beszéltek, minden hiba és fennakadás nélkül. Az előadásokon semmi problémát nem okozott a magyar nyelv használata. Ennek magyarázatát abban látom, hogy mire egy próba végére értek és elkészült a darab, megszokták, hogy csak magyarul beszéljenek, illetve az a szöveg, amit mondaniuk kell, magyar nyelven van és nem kell más nyelven is elmondaniuk ugyanazt. Nem kellett gondolkodniuk, fejben lefordítani az adott szöveget, mert – elmondásuk szerint – az a szöveg, ami magyar nyelvű, eleve magyar nyelven rögzül, emiatt nem szükséges átállniuk más nyelv használatára.

---

⁶ Itt szeretném megjegyezni azt, hogy voltak olyan előadások, amelyben magyar anyanyelvű színészek is közreműködtek; az ő nyelvhasználatuktól azonban eltekintek.

Amikor a vizsgálatban résztvevők egymással beszélgettek, általában a magyar nyelvet használták, de gyakran előfordult az orosz nyelv használata is. Akkor alkalmazták ezt, amikor nem akarták, hogy a körülöttük lévők tudják, miről beszélgetnek. Ez a jelenség gyakran észrevehető a kétnyelvű emberek között, foglalkozástól, helyszíntől függetlenül. A nyelv segítségével elszigetelődhetnek, önálló közösséget alkothatnak, a nyelv tehát alkalmas arra, hogy elválasszon, illetve összehozzon embereket.

2. A kérdőíves megkérdezésnél főleg a szóhasználatra, hangtani sajátosságokra voltam kíváncsi: használnak-e rendszeresen a másik nyelv(ek)ből vett szavakat, van-e olyan hangtani jellegzetesség, ami tendenciaszerűen megfigyelhető valamennyiüknél, ejtenek-e hibát, közmondásokat, szólásokat, szlengeteket értenek-e, használnak-e. A téma a hétköznapi nyelvhasználatra vonatkozott, szakszövegeket vagy ismeretterjesztő szöveget, vagy tudományos témát nem firtattam, mert ezekre – tudomásom szerint – a hétköznapi életben nincsen szükségük, a szakmájuk sem kíván meg speciális ismereteket, szakkifejezéseket. Egy kérdés erejéig tértem ki erre a területre csupán, amely arra vonatkozott, hogy ha egy műszaki készülék használati utasítását kell elolvasniuk, azt melyik nyelven teszik⁷. A kérdésre a válasz a magyar nyelv volt, de szempont volt az is, hogy az adott készüléket hol szerezték be, ugyanis ha Ukrajnában, ahhoz nem volt magyar nyelvű tájékoztató. Ebben az esetben az ukrán nyelvű tájékoztatót olvassák el. Az orosz anyanyelvű alanyok viszont az orosz nyelvű feliratot keresik a használati utasításban.

A nyelvhasználat vizsgálata nem terjedt ki a szövegszintű elemzésre (nem kellett fordítási gyakorlatot végezni), mert mindannyian értik az orosz, illetve az ukrán nyelvű szöveget, hiszen ez a nyelvi közeg számukra adott; ugyanígy az írott szövegekkel kapcsolatosan sem végeztem vizsgálatot, mert bár a nyelvhasználatához hozzátartozik, nem befolyásolja a beszélt nyelvet, tehát csupán a szavak és hangok szintjén vizsgáltam. Ezeket viszont azért tartottam fontosnak, mert a többnyelvűség esetén, ha több nyelv párhuzamosan van jelen a használó életében, a nyelvek keveredése a szavak szintjére korlátozódik csupán. Nem fordul elő az, hogy egy teljes mondatot mondanának más nyelven, vagy az egyik mondatot az egyik, a következőt pedig egy másik nyelven mondanának. Az viszont gyakori, hogy egy-egy szót a másik nyelvből vesznek át. A hangok vizsgálatát pedig az orosz nyelv tonális, a magyar nyelv atonális voltja miatt tartottam fontosnak, ti. ez a tényező releváns szempont a nyelvhasználat esetén, illetve azért, mert míg az orosz nyelv megköv

---

⁷ Ezt a kérdést azért tartottam fontosnak megkérdezni, mert a mindennapi élethez szükséges a műszaki cil használata.

hangsúlyozást, addig a magyar nyelvben erre nincs feltétlenül szükség a szavak szintjén (a mondatok esetén is leginkább nyomatékosításra, figyelemfelkeltésre használjuk a hangsúlyozást). Aki mindkét nyelvet használja, annak a hangsúlyozás nehézséget okozhat. Vannak továbbá olyan hangok, amelyek az egyik nyelvben megvannak, a másikban viszont nincsenek (ilyen pl. a magyar *ö, ő, ü, ű* hangok), tehát lényeges volt az is, hogy ezen hangok meglétét vagy hiányát hogyan oldják meg a mindennapi beszéd során. Mivel a megkérdezettek Kárpátalján élnek, a határhoz közel, megjelenhetnek nyelvhasználatukban nyelvjárási sajátosságok is, amelyek azonban magyar nyelvterületről valók. A hatás tehát kétirányú: egyrészt az orosz/ukrán, másrészt pedig a magyar nyelv sajátosságai.

Elsőként az anyanyelvükről kérdeztem őket. Ahogyan már fentebb is említettem, három ember kivételével mindenki a magyart jelölte meg anyanyelveként, a másik három ember orosz anyanyelvűnek mondta magát, az ukránt senki nem jelölte meg. A következő kérdés a családra irányult: milyen nyelven beszélnek otthon egymással, ha vannak gyerekeik, velük milyen nyelven beszélnek elsősorban, illetve ők milyen nyelvű iskolába/óvodába járnak. A válaszok a következők voltak: családon belül magyarul beszélnek, de megértik az ukránt is. A kisebbek (3-6 évesig) keveréknyelven beszélnek: egyformán használják a magyart is és az ukránt is. A gyerekek magyar nyelvű óvodába járnak, egyvalakinek a gyereke viszont ukrán nyelvű iskolában tanul. A kérdésre, miszerint miért választott ukrán nyelvű iskolát a gyermek számára, a válasz az volt, hogy szeretné, ha az ukrán nyelvet is elsajátítaná a gyermek. Elmondása szerint a gyerek, mióta iskolába jár, inkább használja az ukránt, mint a magyart, otthon is ukránul beszél inkább. Ennek ellenére természetesen a magyar nyelvet is használja, viszont – mivel az ukrán nyelvi közeg az erősebb –, ezt a nyelvet alkalmazza inkább. A többiek (akinek vannak gyerekeik) nem beszélnek közvetlenül ukránul a gyerekekkel; úgy gondolják, nem tanítják meg őket erre a nyelvre, mert ha közösségbe kerülnek, automatikusan a részükké válik ez a nyelv is. Ahogyan mondták, a gyerekek is megértik az ukrán nyelvet – annak ellenére, hogy közvetlenül nem érintkeznek vele –, de maguktól nem szólalnak meg ukránul, csak magyarul. A gyerekek nem beszélnek oroszul, csak a szülők. A megkérdezettek közül egyvalakinek volt ukrán anyanyelvű a férje, a többiek házastársa magyar anyanyelvű. Ő a férjével ukránul vagy oroszul beszél, a gyerekekkel viszont magyarul, a férje pedig ukránul. A megkérdezett hölgy elmondása szerint ragaszkodott ahhoz, hogy mindkét szülő a saját anyanyelvén szóljon a gyerekek gyerekeik éppen ezért nem is keverik a nyelveket, el tudják határolni egymástól az uk

és a magyart is (az előfordul persze, hogy szavakat kevernek). Mindkét nyelvet egyforma intenzitással használják, egymás között egyaránt beszélnek ukránul is, magyarul is.

Az orosz anyanyelvűeknél érdekes módon nem volt ennyire magától értetődő az, hogy mindkét szülő a saját anyanyelvén szóljon a gyerekekhez: hol magyarul, hol oroszul beszélnek velük. Ezt azzal magyarázták, hogy a magyar nyelv már annyira beléjük ivódott és olyan természetessé vált számukra, hogy így kezdtek el beszélni a gyerekekhez is. A gyerekek viszont, bár megértik a nyelvet, nem szólalnak meg oroszul. A szülők úgy gondolják – helyesen –, hogy ez azért lehet így, mert kezdettől fogva nem a saját anyanyelvükön szóltak a hozzájuk. Régóta ismert és elfogadott az a nézet, hogy ilyen esetben, amikor a két szülő két különböző anyanyelvű, mindketten a saját anyanyelvén szóljon a gyerekhez, aki így tudja hatékonyan és egyformán jól elsajátítani mindkét nyelvet. A szavak szintjén még ebben az esetben is előfordulhat keveredés (ami természetesnek mondható, főleg kisebb korban), de a mondatok, illetve a szöveg szintjén már nem. Ebben az esetben nem válik dominánssá egyik vagy másik nyelv, szemben azzal az esettel, amikor a szülők nemcsak a saját anyanyelvükön, hanem másik nyelven is beszélnek a gyerekekhez. Ekkor az egyik nyelv háttérbe szorul és mintegy passzív szókincs-ként létezik. Ez nem azt jelenti, hogy nem tudják vagy nem fogják tudni elsajátítani a másik, háttérbe szorult nyelvet, csak azt, hogy nehezebben tudják olyan magabiztossággal és intenzitással használni, mint a domináns nyelvet. Az egyik megkérdezett (akinek az édesapja orosz, édesanyja magyar) a kérdésre: melyik nyelv van erősebben jelen az életében, azt válaszolta, hogy nem tudja eldönteni, mindkét nyelvet egyformán használja. Hozzá az édesapja oroszul, édesanyja magyarul beszélt, és könnyen szét tudja választani a nyelveket. Amikor arról kérdeztem, melyik nyelv dominál nála, amikor a két különböző nyelven beszélnek hozzá egyszerre, azt válaszolta, hogy mindkettőt érti és mindkettőt azon a nyelven érti, amelyiken szólnak hozzá. Elmondása szerint a magyar nyelvű barátai vannak többségben, akik nem beszélnek oroszul, tehát velük értelem szerűen magyarul beszél, ugyanúgy, ahogyan a testvérével is. Az ukrán nyelvet érti ugyan, de nem használja.

A két nyelvű házasságokban természetesen mindkét fél megtanulja a másik nyelvét, érdekes módon az egyik mindig jobban elsajátítja a másikat, mint a másik az egyiket. A saját nyelvük mellett egymás nyelvét is használniuk kell ahhoz, hogy kommunikálni tudjanak egymással. Amelyik nyelvet használják közös nyelvként (amelyen mindketten beszélnek), az válik meghatározóvá. Emellett persze a másik nyelv is megmarad a használatban, de inkább háttérbe szorul, és aki ezt (ti. a háttérbe szorult) a nyelvet beszéli, az legtöbb esetben családján belül használja az anyanyelvét. Ritka eset az, amikor az egyik fél egyáltalán vagy csak nagyon keveset beszél a másik nyelven; ez rendszerint azon házasságokban

elő, ahol a felek egymástól nagyon távoli helyről származnak, több ország, esetleg kontinens van közöttük; ilyenkor nehéz megtalálni a kontaktnyelvet. Előfordulhat azonban az is, hogy mindkettőjük nyelve egyforma intenzitással van jelen, tehát mindkettőt ugyanúgy használják. Ez ritkán fordul elő, az általam megkérdezett hölgnél viszont ez volt a helyzet, egyformán beszélnek otthon ukránul is, magyarul is. Ő ugyan többet ért ukránul, mint a férje magyarul, de ez akadályos annak, hogy mindkét nyelvet használják. Az orosz nyelvet mindketten értik, beszélnek, de egymás között nem használják.

A következő kérdésem arra irányult, hogy zavarja-e őket a munkájukban a kétnyelvűség, okoz-e ez bármilyen fennakadást. A válaszok egybehangzóak voltak: a magyar anyanyelvűeknél nem okoz sem gondot, sem fennakadást, még akkor sem, ha régebbi, archaikus szöveget kell interpretálniuk vagy olyat, amely versben íródott (ilyen volt legutóbb *Vörösmarty Csongor és Tündéje*). Azt mondják, inkább a stílus az, amit talán nehézkes volt elsajátítani, de maga a nyelv nem okozott számukra gondot. A kérdésre, miszerint játszanának-e orosz nyelvű darabban⁸, nem kaptam egyöntetű választ. Egy részük szívesen vállalná, mondván, szereti a nyelvet, jól beszél, más részük inkább nemet mondana, mert úgy érzi, nem tudná kellően visszaadni a darab mondanivalóját orosz nyelven, illetve intenzívebben kellene használnia az oroszot ahhoz, hogy a nyelvhasználat ne okozzon fennakadást az előadásban. Aki orosz anyanyelvű, az viszont – érthető módon – szívesen játszana az anyanyelvén. Azoktól, akik igennel válaszoltak a kérdésre, megkérdeztem, nem okozna-e nehézséget nekik orosz nyelven játszani. A válasz egyöntetűen az volt, hogy időre lenne szükségük, amíg teljesen átállnak a másik nyelv használatára, mert bár nagyon jól beszélnek az oroszot, más a helyzet a hétköznapi beszéddel, és más az, amikor egy előre megírt szöveget kell interpretálni. Ebben az esetben nem az okozza a nehézséget, hogy ismeretlen szövegről van szó, hanem a szituáció, amelyben elő kell adni: előadás közben nem lehet gondolkodni a szövegen, nem lehet fejben lefordítani, hanem rögtön vissza kell adni, nem csak a tartalmat, hanem a gondolatot is. Ehhez hozzájárul még a színészi játék, ami szintén nagy koncentrációt igényel. Nem meglepő tehát, hogy kellene némi felkészülési idő az orosz nyelvű előadáshoz.

Amikor huzamosabb ideig beszélnek oroszul vagy éppen ukránul és utána játszanak magyar nyelven, kell egy kis idő (1-2 nap) az átálláshoz. Addig előfordul, hogy oroszul/ukránul kezdenének beszélni, valószínűleg azért, mert ezeket a nyelveket hasz

---

⁸ Ukrán nyelven nem játszanak színdarabot, legalábbis nagyon ritkán; ezért is nem kérdeztem rá erre.

inkább. Ami a hangsúlyozást illeti, nagyon ritkán fordul elő, hogy előadás közben is hangsúlyoznák a szavakat, a hétköznapi beszédben viszont előfordul. Én úgy gondolom, ennek az lehet a magyarázata, hogy a hétköznapi beszédre nem kell annyira koncentrálni, mint egy előre megírt, majd elmondott szövegre. Továbbá, ezeket a szövegeket már előre megtanulták, és úgy rögzült, ahogyan elsajátították, míg egy kötetlen beszélgetés nem előre megírt, nem előre eltervezett.

A következő kérdés a szlenghasználatra irányult. Érdekes módon a szlenget mindannyian a csúnya beszéd szinonímájaként értelmezték. Ez a megközelítés nem fedti le a valóságot, a szleng ugyanis nem jelent feltétlenül csúnya beszédet, sem pedig hanyag nyelvhasználatot, bár kétségtelenül rendelkezik ilyen attitűddel is. Amikor erre felhívtam a figyelmüket, már értették, mire gondoltam. A válasz ebben az esetben is egybehangzó volt: értik ugyan, de nem használják a mindennapi beszéd során egyik nyelvben sem. A példám erre irányulóan a „Depi vagyok, öngyi leszek” volt. Így már érthetővé vált számukra, mit értek szlenghasználat alatt. Azt mondták, azért nem használják ezeket a kifejezéseket, mert a szakmájukból adódóan megszokták, hogy választékosan fejezzék ki magukat és nem érzik szükségét ennek a típusú nyelvhasználatnak. A szólásokat, közmondásokat illetően is ugyanez a helyzet: értik, de nem nagyon használják. Ennek okát én elsősorban abban látom, hogy a szleng, a szólások és a közmondások minden nyelvben megvannak, de minden nyelvben másképpen; nyelvspecifikusak. Nem lehet tükörfordítással az adott nyelvre lefordítani őket, mert teljesen más jelentést hordoznak. Ettől függetlenül persze jelen van a nyelvhasználatukban, de leginkább csak magyar nyelven. Ami a valóban csúnya beszédet, a káromkodást illeti, egybehangzó véleményen voltak: nem káromkodnak, nem beszélnek csúnyán. Ezt a tekintetben tudom megerősíteni, hogy én magam sem hallottam, hogy csúnyán beszéltek volna.

Ami az írást és az olvasást illeti, a magyar anyanyelvűek magyar nyelven olvasnak könyvet, újságot, az orosz anyanyelvűek viszont a szépirodalmi műveket (leginkább persze orosz írók műveit) viszont eredeti nyelven olvassák. Az az adatközlő, akinek az édesapja orosz anyanyelvű, is inkább a magyar nyelvű könyveket, újságokat részesíti előnyben, bár nem okoz gondot számára az orosz nyelvű olvasása sem. Ő viszont ukrán nyelven nem olvas, lévén nem használja a nyelvet, bár megérti. A magyar anyanyelvűek újságot is olvasnak nyelven, de ez ritkán fordul elő. Az írás tekintetében (mivel mind az orosz, mind az nyelv cirill betűs írás) is inkább az orosz írás dominál az ukránnal szemben; a két nyelv

között van némi különbség, érdekes módon ezeket a különbségeket jól el tudják határolni, nem keverik össze. A főiskolai évek alatt oroszul folyt az oktatás, tehát az írást is muszáj volt használniuk. Magyar nyelven is magabiztosan írnak, főleg ezt a nyelvet használják írásra, bár az ukrán nyelv hivatalos volta miatt a hivatalos leveleket ukrán nyelven írják. Az orosz anyanyelvűek azonban, ha huzamosabb ideig tartózkodnak otthon (értsd: Beregszászon) és az anyanyelv használatuk dominál, gyakran írnak oroszul, természetesen cirill betűs írással⁹. Ez a magyar anyanyelvűeknél nem fordul elő. A helyesírásukkal sincs különösebb gond, bár egy-egy vesszőhibát vétnek, illetve a hosszú-rövid magánhangzókat nem mindig írják helyesen. A tv nézést, rádióhallgatást és az internethasználatot illetően a vegyes volt a kép. Otthon többségében ukrán nyelvű tv csatornák vannak, amiken főleg a híradót nézik, esetleg egy-két sorozatot, a gyerekek pedig a meséket. Inkább a magyar filmeket részesítik előnyben, amit vagy magyar nyelvű csatornán vagy dvd-n néznek. Internetet magyar nyelven használnak, azon közösségi oldalakon, ahol van nyelvbeállítási funkció, a magyar nyelvet választják. Amikor pedig Magyarországon vannak, magyar nyelvű tv csatornát néznek. Ez mind a magyar, mind az orosz anyanyelvűekre érvényes. A telefon esetén két különbözőt használnak: egy ukrán és egy magyar nyelvűt. Ennek oka rendkívül prózai: a percdíjak miatt praktikusabb két telefont fenntartani. Az ukrán nyelvűt otthon használják, a magyar nyelvűt pedig Magyarországon, hivatalos ügyek intézése ukrán nyelven történik, illetve azok a hívások is, amikor egy, inkább ukrán nyelvet használóval beszélnek, pl. egy szomszédal, vagy a gyerek tanárával. Ehhez kapcsolódott a környezetükre vonatkozó kérdés: a közvetlen környezetükben élőkkel milyen nyelven beszélnek? Itt a válaszok nagyjából azonosak voltak: hol magyarul, hol ukránul beszélgetnek. A boltban, a piacon inkább a magyar nyelv dominál, de néhány termék neve ukránul van feltüntetve. A szomszédokkal pedig leginkább keveré nyelven beszélgetnek; az egyik alany így nyilatkozott: „*Én beszélek az egyik nyelven, a szomszéd a másikon, mégis megértjük egymást.*” Amikor azt kérdeztem, milyen nyelven számolnak, a válasz az volt (mint sok esetben): otthon oroszul, Magyarországon magyarul. Bár otthon leginkább akkor használják oroszul a számokat, ha boltban vannak vagy ha telefonszámot kérnek el, vagy adnak meg, illetve hivatalos elintéznivaló esetén.

Ezután az ételnevek következtek. Azért kérdeztem rá ezekre, mert van néhány olyan tradicionális étel, aminek a nevét csak adott nyelven használják. Ilyen pl. a *pirog*, a *borscs*, a *pelmenyi*. Ezeknek az ételeknek nincs magyar megfelelője. Ezeken kívül van néhány

---

⁹ Rákérdeztem, előfordul(t)-e, hogy magyar szöveget cirill betűvel írnak vagy fordítva azt mondák, ez esz sem jutott eddig, tehát a válasz nemleges.

étel, amelyeket nem is használnak magyarul, pl. *murko, pityóka, bulocska, szok, szosziszka*, stb. (ehhez ld. 2. táblázat), bár van magyar megfelelőjük. A magyar megfelelőjét persze ismerik, de nem használják. Ezek az ételek a hétköznapi élet részei, a boltokban is így tüntetik fel, ezért használják ők is ebben a formában.

Megkérdeztem őket arról is, mit gondolnak a kétnyelvűségéről; előnynek vagy hátránynak érzik-e. A kérdés megosztotta a válaszadókat. Akik magyar anyanyelvűek és Ukrajnában élnek, inkább hátránnyként érezték. Ezt azzal magyarázták, hogy az anyanyelvük magyar, a szüleik is magyarok, csak az állampolgárságuk ukrán. Ennek következtében igyekeznek erősíteni magyar vonatkozásukat, a gyerekeiknek is magyar nyelvet adtak, otthon is magyarul beszélnek leginkább. Az ukrán nyelv – ahogyan ők fogalmazták – „csak úgy jött”. Az orosz nyelvet kötelezően kellett tanulniuk és mivel az orosz és az ukrán nyelv nem állnak egymástól távol, nem volt nehéz az ukránt elsajátítani (kénytelenek voltak megtanulni ukránul, hiszen ott élnek, viszont mindkét nyelv szláv nyelvcsalád tagja, így nem okozott problémát az újabb nyelv elsajátítása). Az elsődleges nyelvük természetesen a magyar; ezt követi az orosz és végül az ukrán. A hátrányt abban látják, hogy mivel ukrán állampolgárok, ukránnak azonosítják őket. Ez persze nem nyelvészeti kérdés, de a nyelvhasználatra is hatással van: nem szeretik az állampolgárságukkal járó megbélyegzést, ezáltal kerülnek minden olyan aktust, amely erre utalna, így a nyelvhasználatot is.

Az orosz anyanyelvűek esetén más volt a helyzet: ők inkább előnynek tartották a kétnyelvűséget: ahogyan az egyikőjük fogalmazott: „*Jó érzés, hogy több nyelven is ki tudom fejezni magam.*” A másik így vélekedett: „*Jól jön, ha nem akarom, hogy mások értsék, miről beszélgetünk egymás közt.*”¹⁰ Szépen megfogalmazott és a két nyelvhez való hozzáállását is tükrözi az egyik megkérdezett véleménye: „*Az orosz nyelv édes és cukros, az ukrán pedig olyan, mint a savanyúcukor.*” A magyar nyelvvel kapcsolatban nem fogalmazott ilyen líraian, azt természetesnek érezte. Ugyanő így vélekedett, amikor azt kérdeztem, melyik nyelv a dominánsabb nála, melyik nemzethez érzi magát inkább közelebb: „*A szívem orosz, az agyam magyar.*” Ő abszolút pozitívként éli meg a kétnyelvűségét. A többi orosz anyanyelvű szintén így gondolkodik: előnynek tartja, hogy az anyanyelvén kívül egy másik nyelvet is anyanyelvi szinten ismer. Nem nyelvi, inkább identitásbeli probléma az, hogy úgy érzik, emiatt nem tartoznak igazán egyik nemzethez sem. A kétnyelvűség nemcsak nyelvészeti kérdés: meghatározója az egyén identitásának. A válaszadók kitértek arra is, hogy Ukra

¹⁰ Ezzel a gondolat a magyar anyanyelvűek is egyetértettek, dacára annak, hogy nem érzik előnynek a kétnyelvűséget.

érik igazán magyarnak magukat, Magyarországon pedig ők „az ukránok”. Ez nehéz helyzetet eredményez, mert – ahogyan mindig hangsúlyozták – nekik csak az állampolgárságuk ukrán, semmilyen más tekintetben nem érik magukénak. Ehhez kapcsolódott a következő kérdés: Milyen nyelven gondolkodsz? A válaszok ebben az esetben a következőképpen alakultak: az anyanyelv az, amelyiken gondolkodnak, de ha huzamosabb ideig csak egyetlen nyelvi közegben vannak, azon a nyelven kezdenek el gondolkodni, ahogyan ők fogalmaztak: „átkapcsolnak”. Ez a kérdés az orosz anyanyelvűek számára egy további kérdést is hozott: A munkában nem zavar-e, hogy a gondolkodásod nyelvtől eltérő nyelven kell játszandó? A válasz egyöntetű *nem* volt, amit azzal magyaráztak, hogy a magyar nyelv is teljesen természetes számukra, és ha dolgoznak (játszanak), magyarra állítják az agyukat.

Végül azt kérdeztem tőlük, tudják-e, érik-e a nyelvek közötti nyelvtani különbségeket. Ilyenekre gondoltam, mint pl. az oroszban nincsen névelő, a magyarban viszont van; az orosz a magyarral ellentétben megkülönbözteti a főneveket nemek szempontjából; az orosz szavaknak a végződéséből megállapítható a szófaja, a magyarnál nincsen ilyen jellemző; stb.¹¹ Mindenki tudott ezekről a különbségekről, sőt a beszédükben is megfigyelhető volt az, hogy pl. a magyar nyelvben nem használtak névelőt; ha olyan mondatokkal kerültek szembe, amelyben mégis szerepelt, nem a szavak, hanem a mondat szintjén értékelték: Példaként a *János barátom*, a *János*, a *barátom*, *Barátom*, a *János és A barátom*, *János* mondatokat tettem eléjük és kértem őket, írják le különbségeket. Minden mondatnak értették a jelentését, bár az utolsót (*Barátom*, a *János*) nem használják. A második mondatot (*János*, a *barátom*) mondat szintjén értelmezték (pl. János, a barátom vett magának egy autót), bár önálló tagmondatként is értelmezhető pl. bemutatás esetén: Ő János, a barátom. Ez a megoldás kevésbé volt szimpatikus nekik, mint a mondat szintű értelmezés.

3. A vizsgálat a kótetlen beszélgetéssel folytatódott. Ebben a részben a nyelvtani, illetve a hangtani jellegzetességekre tértem ki. A megkérdezettek ugyan sok időt töltenek Magyarországon, itt is dolgoznak, nagyrészt azonban mégis inkább Beregszászon tartózkodnak, tehát egyformán éri őket az ukrán és az orosz nyelv hatása. Ez főleg a már említett hangsúlyozásban mutatkozik meg a legerőteljesebben. A hosszú

---

¹¹ Az orosz nyelv bizonyult erőteljesnek, ezért nem tértem ki az ukrán nyelvi jellegzetességekre.

mássalhangzóknál figyelhető meg a leginkább, pl.: *húsvét* ~ *húsvét*, *uszógumi* ~ *úszógumi*, *kíváncsi* ~ *kíváncsi*, *kívánság* ~ *kívánság*, *fehérítő* ~ *fehérítő*, *lágylító* ~ *lágylító*, *szelíd* ~ *szelíd*. A hangsúly a megrövidült szótagokon van. Ugyanilyen hangtani jellegzetesség egy-egy hang betoldása, pl.: *nyillanak* ~ *nyílnak*, *állanak* ~ *állnak*, *szólanak* ~ *szólnak*, stb. A magyar nyelvre jellemző bilabiális *a* hang képzése senkinek nem okozott problémát, még az orosz anyanyelvűeknek sem. Ezt azért fontos megjegyezni, ez a hang mert sem az orosz, sem az ukrán nyelvben nincs meg. Érdekes módon azonban a magyar *ö*, *ó*, *ü*, *ű* hangokkal már nem volt ennyire egyszerű a helyzet, ezen hangok kiejtése néhol nehézséget okozott, bár ez nem volt olyan fokú, hogy zavarta volna a megértést. Főleg azokra a szavakra volt ez jellemző, amiket ritkábban használtak, a gyakran használt szavaknál nem volt probléma ezekkel a hangokkal. Úgy próbálták ezt a nehézséget feloldani, hogy más hanggal helyettesítették: *vödör* helyett *vedert* mondtak. Az *ö* helyett *o*-t, az *ü* helyett *u*-szerű hangot ejtettek, leginkább az első szótagra eső hangoknál, pl. *tukor* ~ *tükör*, *koves* ~ *köves*, *oreg* ~ *öreg*, *ot* ~ *öt*, *otlet* ~ *ötlet*, *ugyes* ~ *ügyes*. A toldalékolásnál vegyes hangrendű szavak esetén az utolsó szótagnak megfelelő hangrendű toldalékot alkalmazták: *A mateket sosem szerettem az iskolában*; *A lányom iskoláskora óta balettezik*.

Ami minden megkérdettnél jellemző volt, az a *bír* ige használata a *tud* 'képes valamire' ige esetében: *Meg bírod csinálni vagy segítek? El bírom olvasni. Ide bírsz ülni* (a. m.: Ideülhetsz), *Bírok Neked segíteni?* (a. m. Tudok segíteni?/Segíthetek?). Feltűnően gyakran használták a *hamar* szót is: *Ennem kell hamar valamit. Megyek hamar. Főzök egy teát hamar*. A családról való beszélgetés közben az anya elnevezésére a *mama* szót, míg a nagymamáéra a *bábuskát* használták: *A gyerekek bábuskával vannak. A mamámmal lakunk egy épületben*. Ez utóbbi félreértésre adhat okot, mert a magyar nyelvben a *mama* általában a nagymamát jelenti, ritkán használják az anya szó szinonimájaként.

Feltűnő volt a számbeli egyeztetés is: a magyar nyelvben ez nem minden esetben történik meg, pl. *Lakják a házukat* (nem pedig *házaikat*), *élik az életüket* (nem pedig *életeiket*), viszont a megkérdetteknel mindig megfigyelhető volt ez a fajta egyeztetés: *Voltak sok történetek erről*; *Hideg van kinn, fáznak a kezeim*. Ez a jelenség egyértelmű bizonyítéka a szláv hatásnak, hiszen mind az orosz, mind az ukrán nyelv használja az egyes és többes számot páros testrészek esetén. Ugyanígy a szláv hatásnak tudható be a becéző nyelvhasználat; ez szintén jellemzi mindkét nyelvet: *Ma még csak kenyerecskét ettem, semmi mást; Iszom egy kávécskát*. Ezek a jellegzetességek minden beszélőre érvényesek. Mind az orosz, mind az ukrán nyelv megkülönböztet egymástól főnevek tekintetében a hímnemet, nőnemet, semlegesnemet (indoeurópai nyelve jellemző módon). A r

nyelvben nincsen ilyen megkülönböztetés, ezért kíváncsi voltam arra, hogy a magyar nyelvre átültetik-e ezt a jelenséget. A legegyszerűbb módja ennek kiderítésére az volt, hogy foglalkozásnevekről kérdeztem őket. Jellemző volt, hogy ha nő volt a foglalkozást végző személy, hozzátették a –nő utótagot: *Szólok a pincér**nő**nek, Megyek a fodrász**nő**höz*. Ez a sajátosság is a szláv hatás hozadéka. További érdekesség a helyhatározó használata: A *hol?* kérdésre a Beregszász helynév kapcsán vettem észre, hogy, az –on ragot használják: *Beregszász**on** lakom*. Más városok, települések esetén nem volt ez jellemző. A honnan kérdésre a –ról/-ről rag használata volt gyakori: *Egy kis faluról származom; Beregszászról jöttem*. A *hová?* kérdésre minden esetben hozzátették a –fele utótagot: *Amikor Svájcba **fele** mentünk...; Útban haz**afele** többször megálltunk*. A Beregszász városnév esetén így használták: *Megyünk haza Beregszász**ra***. Ezeket inkább nyelvjárási sajátosságnak érzem, semmint idegen nyelvi hatásnak.

A beszélgetés alatt előfordult, hogy megcsörrent a telefon és a hívó fél orosz nyelven beszélt. Ilyenkor a megkérdezett rögtön oroszul kezdett beszélni, a telefonálás végén pedig folytattuk a beszélgetést ott, ahol abba hagytuk – magyarul. Nem okozott problémát az átállás, zökkenőmentesen folyt tovább a beszélgetés, nem lehetett észrevenni semmilyen hibát. Mikor erről kérdeztem az illetőt, azt a választ kaptam tőle, hogy ilyenkor mindkét nyelv egyformán a fejében van, de ha huzamosabb ideig lenne magyar nyelvű közegben, és hirtelen kellene oroszul beszélnie, az orosz nyelv hirtelen jelenléte az első pillanatokban gondot okozna. Fordított esetben a magyar nyelv viszont nem jelentene ilyen jellegű problémát, anyanyelvről lévén szó. Orosz anyanyelvűek esetén ez a probléma nem áll fenn: ők bármikor átváltanak egyik nyelvről a másikra mindenfajta fennakadás nélkül.

A vizsgálat ezen részénél elsősorban az volt számomra szembetűnő – és ezt mindenképpen pozitív eredménynek, egyben követendő példának tekintem – , hogy a megkérdezettek milyen választékosan és kifejezően használják a magyar nyelvet. Ez nemcsak a szókincs gazdagságára vonatkozik, hanem a magyar nyelvtan és helyes használatára is.

A vizsgálat eredménye

A vizsgálat eredményét illetően meglehetősen érdekes jellegetességekre tártam fel. Azt próbáltam kideríteni, okoz-e problémát a kétnyelvűség a munkában, a hétköznapi életben egyáltalán: észre lehet-e venni a kétnyelvűséget? Vannak-e olyan hibák, ame

felfigyelhetünk és ezek a hibák rendszeresen előjönnek-e vagy csak alkalmasszerűen? Minden megkérdezett ugyanazokat a hibákat követi el, vagy ez inkább csak egyéni? A kétnyelvűség megléte produkálja-e a rá jellemző sajátosságokat? Nos, a válasz nem minden esetben egyhangú. A kétnyelvűség megléte mindenképpen igazolt, hiszen a megkérdezettek két különböző nyelvet beszélnek és használnak párhuzamosan. A munkavégzésben nem okoz problémát mindez, ami azért kiemelten fontos, mert az általam megkérdezett alanyok mindegyike a „szavak embere”; nem végezhetik el a munkájukat a nyelv használata nélkül. Az tény, hogy a magyar az anyanyelve a többségnek, viszont egy olyan közegben élnek (Kárpátalja, Ukrajna), amelyben egy teljesen más nyelv a hivatalos nyelv. Nehezíti a helyzetet, hogy ezt a nyelvet (ti. az ukránt) általában nagyon kevesen beszélik, még országon belül is; akik beszélik, azok is csak a hétköznapi beszéd szintjén, illetve a hivatalos ügyek intézése esetén. Elmondható tehát, hogy az ukrán nyelv helyett inkább az orosz nyelv játszik szerepet a nyelvhasználatban. Ukrajnában is ez az elterjedtebb, az ott élők ezt a nyelvet tanulták, tehát inkább az orosz nyelv hatása érezhető. A vizsgálat eredményét a következőben foglalom össze:

- az anyanyelv nagy mértékben befolyásolja a nyelv dominanciáját, illetve a másik nyelvhez való hozzáállást;
- az adott nyelvi közeg dönti el, melyik nyelvet használják, és ez független attól az országtól, ahol tartózkodnak;
- az adott nyelven való gondolkodás csak abban az esetben él, ha különböző a szülők anyanyelve (ebben az esetben: csak az orosz anyanyelvűeknél);
- a hétköznapi nyelvhasználat szavait illetően erőteljes az orosz/ukrán hatás (ld. 2.táblázat) a hangok és a szavak szintjén tetten érhető a szláv hatás.
- a beszélőnél megtörténik a kódváltás, azaz egy másik nyelv egyidejű használata egy diskurzuson belül.
- a gondolkodást illetően egyszerre van jelen a két nyelv, de ha huzamosabb ideig csak az egyik van jelen, az agy átkapcsol és csak azon a nyelven történik a gondolkodás.
- mindegyik nyelvet egyforma magabiztossággal és gyakorisággal használják.
- a magyar nyelvhasználatukban vétett hibák elenyészőek, egyáltalán nem zavarják a megértést
- a kétnyelvűség a laikus számára is felismerhető az idegen szavak használatán és a nyelvtani különbségek segítségével.

A szakdolgozat első felében bemutattam a kétnyelvűség fajtáit, típusait. Ahogyan ott is írtam, a bemutatott kategóriarendszer igen hatékonyan fedi le a kétnyelvűség fogalmát, írja le a jellemzőit. Ez alapján a következő eredménnyel jártam:

Anyanyelv	Magyar anyanyelvű	Orosz anyanyelvű
A két-nyelvűség típusa		
Nyelvelsajátítás ideje szerint	ukrán nyelv esetén: serdülőkori orosz nyelv esetén: serdülőkori	gyermekkor, szimultán
Kompetencia szerint	domináns (magyar nyelv)	szinmetrikus (minden beszélt nyelv)
A nyelvtudás szintje szerint	ukrán nyelv esetén: nem teljes. orosz nyelv esetén: teljes	ukrán nyelv esetén: nem teljes magyar nyelv esetén: teljes
Eredete szerint	ukrán nyelv esetén: önként orosz nyelv esetén: önként	ukrán nyelv esetén: elrendelt, ill. önként. magyar nyelv esetén: spontán
Az agyi reprezentáció szerint	ukrán nyelv esetén: összetett orosz nyelv esetén: összetett	ukrán nyelv esetén: összetett magyar nyelv esetén: koordinált
Azonosság tudat szempontjából	egyik kultúra mellett (magyar)	mindkét kultúra mellett
Kiterjedése szerint	bilaterális	bilaterális
Jog és gyakorlat összefüggése szerint	de jure	de jure
Hatékonyaság szerint	cselekvő, produktív	cselekvő, produktív
A szociokulturális környezet összefüggése alapján	Beregszászon: inkább szubtraktív M.o.-n: auditív	Beregszászon: inkább szubtraktív M.o.-n: inkább szubtraktív
Kulturális identitás szerint	Beregszászon: bikulturális M.o.-n: monokulturális	Beregszászon: bikulturális M.o.-n: bikulturális

Ez a táblázat a vizsgálat összesített eredményét mutatja. Nem voltak kirívó esetek vagy nagy kilengések, ezért mondhatom azt, hogy a nyelvhasználat ilyen módon történő kategorizálása az általam megkérdezett összes emberre igaz.

Azért tartom a vizsgálat eredményét érdekesnek és meglepőnek, mert úgy gondoltam, több hibát vétenek akár a szóhasználat, akár a nyelvtan tekintetében, illetve, hogy esetleg fennakadást okoz a munkájukban az, hogy több nyelv is jelen van a tudatukban, ráadásul egyszerre. Az orosz anyanyelvű résztvevők esetén is úgy gondoltam, a magyar nyelv használata során bekövetkezhet valami hiba, esetleg olyan szó, amelyet nem ismert számukra. Az eredmény azonban az lett, hogy lényegesen kevesebb hibát vétenek, mint amennyit feltételezni lehetne, a szókincsük elismerésre méltóan gazdag és jól tudják használni a nyelveket, amelyek két különböző nyelvcsalád tagjai, ám, ahogyan a vizsgálat is bizonyította: jól megférnek egymás mellett, adott esetben jól kiegészítik egymást.

Összegzés

A kétnyelvűség nem csupán nyelvészeti, hanem társadalmi kérdéseket is felvet, ez a tény pedig indokolja a témával kapcsolatos további kutatásokat. A jelenség nem egyedülálló, nem párját ritkító, minden országban jelen van, ahol egynél több nyelvet beszélnek. Nagyon kevés olyan állam létezik, ahol csak egyetlen nyelven beszélnek az ott élők, így tehát a kétnyelvűség jelensége erősen kiterjedt.

Láthatóvá vált az is, hogy akik két, teljesen különböző és egymástól nagyon távol eső nyelvet használnak, semmiben nem akadályozza őket, sőt inkább hasznuk van belőle. Ez a tény már azért is figyelemre méltó, mert a vizsgálatban megszólaló adatközlők mind olyan foglalkozást űznek, amiben a nyelv használata elengedhetetlen.

A kétnyelvű családokban az lenne a szerencsés nyelvhasználati attitűd, ha mindkét szülő a saját anyanyelvén szólna a gyermekhez, aki ezáltal jól külön tudja választani és jól el is tudja sajátítani mindkét nyelvet. Ez azonban nem minden esetben következik be, ami a gyermek későbbi nyelvhasználatában zavart okozhat.

Ami az identitást illeti, világossá vált az is, hogy az anyanyelv erős befolyással rendelkezik és az állam nyelve sokszor tényleg csak hivatalos funkciót tölt be.

Összességében elmondható tehát, hogy a kétnyelvűség inkább előny, mint hátrány, és aki két (adott esetben több) nyelvet tudhat a magáénak, mindenképpen gazdagabbá válik általa.

Mellékletek

1. táblázat: A vizsgált alanyok és az általuk beszélt nyelvek, ill. anyanyelvük.

Név	Egynyelvű/kétnyelvű	anyanyelv	Beszélt nyelvek
Nelli	kétnyelvű	orosz	orosz, ukrán, magyar
Zsolt	kétnyelvű	magyar	orosz, magyar
József	kétnyelvű	magyar	orosz, ukrán, magyar
András	kétnyelvű	orosz	orosz, magyar
Natasa	kétnyelvű	magyar	orosz, ukrán, magyar
Natália	kétnyelvű	orosz	orosz, ukrán, magyar
Magdolna	kétnyelvű	magyar	orosz, ukrán, magyar
Melinda	kétnyelvű	magyar	orosz, ukrán, magyar
Ildikó	kétnyelvű	magyar	orosz, ukrán, magyar
László	kétnyelvű	magyar	orosz, ukrán, magyar
Éva	kétnyelvű	magyar	orosz, ukrán, magyar
Attila	kétnyelvű	magyar	orosz, ukrán, magyar

2. táblázat: A megkérdezettek végzettsége

Név	Végzettség	Milyen nyelven?
Nelli	főiskola	orosZ
Zsolt	főiskola	orosZ
András	egyetem	orosZ
Natasa	egyetem	magyar
Natália	főiskola	orosZ
Ildikó	főiskola	orosZ
Melinda	főiskola	orosZ
Éva	főiskola	orosZ
József	főiskola	orosZ
Magdolna	főiskola	orosZ
László	főiskola	orosZ
Attila	főiskola	orosZ

3. táblázat: Az ételnevek használata

étel neve	magyar megfelelője	használják-e?
pirog	nincs	igen
borscs	nincs	igen
munko	sárgarépa	igen
pityóka	krumpli	igen
szosziszka	virslis	igen
bulocska	kifli	igen
szok	gyümölcs	igen
kóttas	kelt tészta	igen
váfli	nápolyi, ostya	igen
grecska	hajdinakása	igen

Az általam felhasznált kérdőív:

1. Mi az anyanyelved?
2. Milyen nyelven gondolkodsz?
3. A családban melyik nyelvet használod és miért?
4. A közvetlen környezetben melyik nyelvet használod és miért?
5. Ha van(nak) gyereke(i)d, ők milyen nyelvű óvodába/iskolába járnak és miért?
6. Okoz-e gondot a munkádban a kétnyelvűség? Ha igen, milyen jellegű problémát?
7. Játszottál-e már orosz nyelvű darabban? Ha nem, játszanál-e?
8. Szlenget használsz-e? Ha igen, melyik nyelven?
9. Szólásokat, közmondásokat érted-e használad-e? Melyik nyelven inkább?
10. Milyen nyelven olvasod el a műszaki cikkek használati utasítását?
11. Milyen nyelven olvasol, írsz és miket (szépirodalom, újság, magánlevél, stb)?
12. Milyen nyelven nézel tv-t, használsz internetet, milyen nyelven telefonálsz?
13. Melyek azok az ételnevek, amelyeket csak az egyik nyelven használsz?
14. Melyik a helyes?
  - a) János barátom
  - b) János, a barátom
  - c) Barátom, a János
  - d) A barátom, János

Irodalom

- BARTHA CSILLA: *A kétnyelvűség alapkérdései*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 1999.
- CSEERNICKÓ ISTVÁN: A magyar nyelv kárpátaljai helyzetéről. *Magyar Tudomány*, 2004/4, 473.
- CSISZÁR RITA: A kétnyelvűség szociolingvisztikai dimenziói a bajorországi Európai Magyar Gimnáziumban (Kastl). *Kisebbségkutatás*, 2004, 1. szám.
- KARMACSI ZOLTÁN: Kétnyelvűség és nyelvhasználat. *Rákóczi-füzetek XXV*. Ungvár, 2007.
- KISS JENŐ: *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 2002.
- KONTRA MIKLÓS: *Hasznos nyelvészet*. Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja, 2010.
- LESZNYÁK MÁRTA: Kétnyelvűség és kéttannyelvű oktatás. *Magyar Pedagógia*, 1996. 217-30.

